

Polgár Ernő
INDIA ÉS MÁS VILÁGOK
AZ ÉDEN NYOMÁBAN

A világ kultúrái

1. A kultúrák eredete és ősképei
Bevezetés a mítoszok és a szimbólumok világába

2. Kleopátra vitorlása

3. Az iszlám világ titkai

4. Óceánia

5. India és más világok
Az éden nyomában

POLGÁR ERNŐ

INDIA ÉS MÁS
VILÁGOK

AZ ÉDEN NYOMÁBAN

3BT KIADÓ
Budapest

© Polgár Ernő, 2009

A borítón Polgár Ernő fotói

1. Ganésa, az Akadályok Elhárítója,
a mennyei hadak elefántfejű vezére (Jodhpur, India)
2. A szerző Gizában (Egyiptom)
3. A királynő köszöntése (London, Anglia)

ISBN 978-963-9864-05-4

3BT KIADÓ

Felelős kiadó: Burány Tamás

Készült

a 3BT műhelyében, Budapest

Telefon: 420-9427

E-mail: burany@enternet.hu

Kötészet: Könyvkötő Kft., Budapest

I.
INDIA ÉS MÁS VILÁGOK

INDIA

India szeszélyes nő. Ha vele vagy: elviselhetetlen! Közönséges, kacér és csábító.

S Te újra és újra meglátogatod.

1.

Ó, URAM, GANESA, TERELD FÖLÉNK A MONSZUNFELHŐKET!

(New Delhi)

Illatok! India illatai. Kavarognak, füstölőkből gomolyognak a forró levegőben. Szantál. Fenyő. Jázmin. Rózsa. Pacsuli. Pézsma és lótusz.

Szagok! A felül nyitott csatornáké, az utcákon kóborló tehenek ürülékéé, az utcai szemétdombokon szabadon élő disznóké, tevéké, elefántoké. A tüzelőnek használt szárított ürüléké a tűzön. A megszámlálhatatlan tarka és cifra motormeghajtású riksa kipufogógázáé.

Zajok! Tülkölés. Dudálás. Baksislesők és alamizsnakérők. Tragikus szegénység és elképzelhetetlen gazdagság! Törvény szerint nem létező és mégis élő kasztrendszer. Maharadzsák, maharánák és a legalantasabb munkákat végző sudrák. Előkelő brahminok, arisztokrata ksatriják, kereskedő vaisják.

Ékszerek! Drágakövek. Arany, ezüst, sok-sok zafír, rubin és gyémánt.

India az utcán él és lélegzik. Mos, vasal, főz, étkezik, alszik és...

A Gole Market negyedbe, a Doctor's Lane 16-ba, Bhupinder Malhotra festőművész műtermébe hajtunk, a kiváló mester miniatúrái illusztrálják majd a Káma szolgája című regényemet; árnyékban negyvenkét fokos a forróság, az aszfalt mint egy benáreszi halotti máglya ontja magából a meleget. Lépésben araszolunk előre, rendőrök terelnék a forgalmat, ha tudnák. Ellenőrzések, kordonok mindenütt. India ünnepelni készül, de fél. Függelensége 55. évfordulója közeleg. A rendőrség lezárta a Vörös Erődöt, a Mahatma Gandhi Emlékparkot, a legszegényebb muzulmánok lakta Óvárost, ahol a „szociális robbanás” bármikor bekövetkezhet. A Jama Mashid mecset sem látogatható, ahová pedig muzulmán apák fiaikkal együtt érkeznek zárandoklatra, hogy ősapjukra Ábrahámra emlékezzenek. Ábrahám, Hágár szolgától született Izmael fiától származtatják magukat a sémi arabok, kiknek próféta ivadéka: Mohamed.

Ábrahámnak Sára is szült gyermeket: Izsákot, akit Ábrahám feláldozni készült az Úrnak, azonban az Úr ezt a véráldozatot nem fogadta el.

Cammogva haladunk. A forróság még elviselhetetlenebb. Évek óta nem volt felüdülést adó heves monszun, az idén pedig a felhők nyomait sem látni még az égbolton. Pedig Bombay vagy ahogy Indiában nevezik: Mumbai városában és Ászám tartományban már esik.

– Ó, Uram, Ganesa, tereld fölénk a monszunfelhőket! – sóhajt fel a riksa sofőrje. Törülközővel törli le arcáról a verítékét. Ha egész álló nap vezet a levegőtlen hőségben, szerencsés esetben kétszáz rúpiát – ezer forintot – keres. Ám akkor másnap otthon kell maradnia pihenni.

Indiában legalább egy kiló „rizsrevaló” szükséges egy tiztagú család napi túléléséhez. Az állami alkalmazottak négyezer rúpiát keresnek; ezerkétszáz rúpiába kerül egy kétszobás lakás havi bérlete; százötven rúpia a vízszámla befizetésére kell; harminc rúpiába kerül egy liter benzin. Tíz rúpiát kell fizetni fél

kiló kenyérért vagy egy liter palackozott ivóvízért; ötven rúpia egy üveg sör ára és ugyannyi egy pakli cigarettáé is.

Egy éjszakára ezer rúpia az elfogadhatóbb szállodai szobák ára. Ezt az összeget azonban inkább csak a külföldiek tudják megfizetni, akiket a helybeliek emiatt dúsgazdagnak tartanak, s akiktől – úton-útfélen – baksist, alamizsnát kéregetnek.

– Ganesa hozzon enyhülést! – imádkozik a sofőr. Ganesa a jó szerencse istene, az akadályok elhárítója, a mennyei hadak elefántfejű vezére.

Haladni előre jóformán nem lehet, a sofőr kiáll a mozdu-latlanná merevedett járműsorból, Káli *temploma* előtt: tevé-kordék, bicikliriksák, tarkára pingált teherautók és márkás sze-mélyautók között szalomozik mint egy műlesikló, s végül lent a parkolóban leállítja a háromkerekű motort.

– Imádkozom! – néz rám. – Velem tart?

Káli templomában az oltárokon Ganesa és Káli díszesen felöltöztetett szobrai állnak. Ganesáé a legszebb viselet, az embertestű, elefántfejű istené, aki patkány hátán közlekedik. Ganesa, a trimurtinak nevezett istenhármasból: Siva gyerme-ke.

Régóta mesélik a történetet, hogy Siva hosszú útról tért ha-za, és felesége, Párvati ágyában egy fiatalembert talált. Fékte-len haragjában a csábítónak vélt fiatalember fejét gondolkodás nélkül levágta, és később tudta meg, hogy a saját gyermekével végzett. Ganesa felnőtt, miközben Siva távol volt családjától. Siva bánta, amit tett, de Ganesát, a drága fiút, csak előző élete külsőjével tudta újra életre kelteni. De nincs olyan fájdalom, amit a múlt idő meg ne enyhítene.

Egy másik purána úgy meséli el, hogy Ganésa születésekor tartott ünnepségekre elfelejtették meghívni Sani istent (a Sza-turnusz bolygó megtestesítőjét), aki bosszúból tekintetével el-hamvasztotta a csecsemő fejét, mire Brahma azt tanácsolta Párvatinak, hogy annak az élőlénynek a fejét tegye a helyére, akivel először találkozik.

S ez a lény egy elefánt volt.

A phallikus szimbólummal, a szent lingam jelképpel azonosítható Sívát számtalan reinkarnációban, avatárában – földi alászállásban – istenként magasztalják. Káli istennő – Siva feleségének, Párvatinak egyik alakja – kultusza számos hindu számára fontos: az istennő félelmes ereje miatt.

A sofőr virágszirmokkal teli tálcára helyezett kókuszt vásárol – a pénzösszeg pedig a templomnak szánt adománya –, s belép Ganesa és Káli szentélyébe. A szertartást végző bráhmin megáldja az áldozati ajándékot, a templomszolga kettétöri a kókuszt. A feltört kókusz egyik fele az isteneké, a másik a sofőré. A sofőr a szolgától visszakapott fél kókuszt hazaviszi, a kókuszbelet otthon családjá tagjaival közösen fogja elfogyasztani.

Imára emelt és egymáshoz simuló, szantálfából faragott, kezeket formáló, de lótusz bimbóra még inkább hasonlító szobrot vásárolok. Ám a kezek szétnyílnak: a jobb tenyér Ganesa finoman kifaragott képmását őrzi, mint kagyló a gyöngyét, a bal pedig édesanyját, Parvatiét.

A hatszáz rúpiás adományomért cserébe kapott műremek, tudtam első pillantásra, keleti gyűjteményem féltett darabja lesz. A radzsasztáni fehér márványlapra festett és hátulról megvilágítva átlátszó színes miniatúra sem veheti fel a kis szoborkompozícióval a versenyt. Pedig a „márványminiatúra” is egyedi műremek.

Indiában és Kelet civilizációktól távoli végein az is művész tehát, aki nem járt művészeti egyetemre.

2. AZ ÉLETCELOK HÁRMAS SEREGE

(New Delhi)

Bhupinder Malhotra festőművész műtermében illatoznak a füstölők. Ő pedig szépen sorban teszi elém A KÁMA SZOLGÁJA (Egy indiai herceg élete) c. könyvemhez készített illusztrációit. Erotikus és misztikus jeleneteket ábrázoló miniatúráit.

Lótuszülésben elmélkedünk, és az egyik festményt csodálva – amelyen Káma palotáját körülvevő kert látható – sokáig hallgatunk.

Ó, a miniatúrákon életre kelő asszonyok! gyönyörűségesek! És a férfiak, asszonyaik szemében gyönyörűségesek! Akik meghívást kaptak Káma fényes palotájába és szabadtéri színpadának nézőterére: az idők kezdetétől keresik egymást. A földi lét nekik szánt színpadán kiosztott szerepeiket adják, és ez az isteni szemeknek kedves játék, mely a világ teremtésének egyetlen oka: folytatódik az idők végezetéig.

Szeretni: annyi, aminél több nem kíváncsi! Átutazóban a földön halandó többre ne vágyakozzék! A szívben lakozó, boldogságot alakító, gyönyöröket ajándékozó Káma, a szerelmi játékok istenének bölcsessége határtalan és végtelen.

És határtalan a tudás, mely mutatja az életcélok hármasságát. Aminek a neve: *trivaga*, amelyben a *dharma*, az *artha* és a *káma* egyenlőek egymással, és egymáshoz kapcsolódnak. A *dharma*, a vallási kötelesség és világi törvényesség; az *artha*, a haszon, gazdagság és pénzszerzés és a *káma* pedig a szerelem. Ha a hármasságból az egyik nem segíti elő a másikat, akkor az önmagát és a másik kettőt károsítja. Aki az életcélok szerint haladva a szerelmet átlépi, az a következő lépést, a megváltást nem teheti meg.

Teát kapunk. Kéklő selyemszáriba öltözött, ugyanabból a száriselyemből készült, de sárga csíkokkal vidámított, átlátszó, az arcot tapintattal mégis elfedő, hosszú kendőbe burkolózott szolgáló ezüsttálcán teszi elénk.

Nem nézek utána, amint távozik, mert nem illendő. A pillanat, amit kecsességéből és nőiségéből felvillantott, arra elég volt, hogy szépségét elárulja.

A hinduk rítusait egyébként termékenységüi kultuszok is gazdagítják: gyermek után sóvárgó asszonyaik, gyermeki szüzeik és tiszta leányaik áhítattól áthatva járulnak a szent lingamhoz: simogatják, illatozó kenőcsökkel kenegetik, virágokkal díszítik és csókolgatják. Megcsodálják a templomok falait díszítő erotikus domborműveket, amelyek az egyesülés módjait ábrázolják.

Szürcsöjlük a teát, mert úgy szokás; nézegetjük a miniatűrakat, Káma lenyűgöző képzeletét és nem Bhupinder Malhotra művészi tehetségét magasztaljuk.

Indiában az sem szokás.

3.

MÁGLYÁK A HAMVASZTÓLÉPCSŐKÖN

(Benáresz)

Sokan csónakban élnek a benáreszi partoknál. A bárdok ősi hindu eposzokat énekelnek a Gangesz partján. Ganga születésnapját százezernél is többen ünneplik. A zarándokok bivalytejből köpiült vajba mártott gólyahírszirmokkal díszített papírcsónakokat bocsátanak a vízre, s meggyújtják őket. A vízen lefelé hanyódó, apró kis lángok alkonyat után kivilágítják a szent folyót, amely megtisztító erejével szabadítja meg a hindukat az újjászületések körforgásától.

A hamvazólépcsőnél hatalmasságok állnak. Gazdagok. Előkelő kasztbéliek. Vajon nekik boldogabb az életük, mint a sudráké? Akik egész álló nap égetik a holttesteket. Akiknek apáik és nagyapáik is ugyanígy éltek.

A Gangesz partján arapapagájok, búbos bankák, drongók és keselyűk keringenek.

Az indiaiak számára természetes, hogy a Gangesz partjához viszik el a betegeket, a folyó vizébe merítik a haldoklókat, és Ganga gondjaira bízzák a holtak hamvait, sok helyen a holttesteket is.

A Gangesz elmosza majd minden bűnüket. Ha valakinek a csontja érinti csupán a Gangesz vizét, akkor is a menny megbecsült lakója lesz. Ősidők óta hisznek ebben.

A Gangesz ragyogó vize a Himalája „tehénszáj” jégbarlangjából bújik ki a napfényre. Sebesen fodrozódik azután fenyőfák, indiai cédrusok és skarlátvörös rododendronok mellett, útját pedig a Bengál-öböl hatalmas deltájában fejezi be. A Gangesz a Tejút folytatása, egyenesen a Paradicsomból áramlik, s a tisztulás istennőjének, a fürge járású Gangának a megtestesítője.

Legenda mondja le, hogy Szágara király hatvanezer fiát veszítette el. Gőgös viselkedésük büntetése volt, hogy egy bölcs ember haragos pillantásától elhamvadtak. Vétkük miatt Bhagírata király a Himaláján vezekelt, s Siva meghallván fohását leküldte Gangát a földre. Siva a hajába rejtette Gangát, aki Siva hajfürtjein keresztül megtisztíthatta Szágara fiainak hamvait, akik végül a Paradicsomba jutottak. Azóta Bhagírata India legszentebb folyójának neve, a Himalájából eredő kezdeti szakasznál, s a megtisztító erőt a hinduk között senki kétségbe nem vonja.

A bérelt indiai Ambassador oldmobil ablakait – feleségem biztos a diagnózisban! – leprás koldusok tapogatják. Alamizsnát szeretnének.

Még ha Ganga neheztelni is fog ránk: azonnal odébbállunk!

4. A TEREMTŐ ÉS A POKOL

(Ajmer)

Aki Indiában, Radzsasztán gidres-gödrös útjain Ajmer városába érkezik, úgy vélheti, hogy a pokol kapuját lépte át, és a bűzös, katlani hőségben, a történelem előtti ókori bugyrokba keveredett. Ahol utcai kovácsok kopácsolnak, ahol homokba sülyesztett bőrtömlők a fűjtatók, amelyekből lábszárcsontokon keresztül eljuttatott levegővel izzítják a vasat, ahol a tűző napon asszonyok és fiatal lányok földön álló üllőkön, súlyos kalapácsokkal edzik a tűzvörös acélt. Körülöttük keshedt tehenek, akik az utca szemétdombján most éppen csak papírfecniket találnak, de azt is megeszik. Száradó trágyakupacok, sárgásbarna és földöntúli bűzt árasztó véres húgyfoltok párolognak mindenfelé. Szelíd, patkányéhoz hasonló durva és hosszúszőrű, az utcákon csellengő indiai disznók hűsölnek a nyitott csatornában. A kovácssoron sudra kasztbéliek teve vontatta kordéra pusztá kézzel dobálják a csatornában párolgás után kátránnyá sűrűsödött masszát.

A csatornatisztítók – és csak ők! – eszik és ehetik meg a csatornában dagonyázó, India szemetét eltakarító disznókat.

Sudrák a patkányfogók. Patkányonként két rúpiát kapnak leszállításkor, de a gabonarakarokban és a rizsföldeken kövérre hizott példányokat nyáron meg is sütik, és el is fogyasztják.

Ha a szent királykobra a patkányt megeszi, ők miért ne tehetnék?

Ó, Uram! Te, aki megalkottad a világot, a festői völgyeket, a formabravúr homokdűnéket, a színpompás korallzátonyokat, a vízeséseket, a tiszta patakokat, és figyelmünket a harmóniára és az esztétikumra terelted, miért teremtetted a poklot?

Középkori rajzok már ábrázolták Visnut, Brahmá és Siva mellett a hindu istenhármas, a trimurti főalakját. Álomba me-

rült és a világóceánon úszó Sesa hétfejű sárkányon feküdt. Mikor felébredt, új teremtésre készült, köldökéből lótusz nőtt ki, amelyből Brahma lépett elő, s ő volt az, aki végrehajtotta a világ teremtésének aktusát.

Visnu a világ létmódja. A Mahábhárata vízözönmitosza szerint minden juga – világciklus – végén magába szívta a világmindenséget. A négy juga közül az elsőben általános egyenlőség uralkodott, a másodikban az igazságosság fokozatosan hanyatlott, a harmadikban túlsúlyba jutott a vétek és a gonosz, végül a negyedikben kiteljesedett a gonzság és a bűn. A Védákat elhanyagolták. A buddhizmus és a dzsainizmus – Mahávira alapította vallás – reformmozgalmai az ősi védikus brahmanizmust uralkodó helyzetéből kiszorították, s az a hinduizmus alakjában új életre kelt. Kialakulása a Mahábhárata és a Rámájana című eposzokban tükröződik. A legelterjedtebb változatukban a világ kozmikus tojásból való keletkezésének a Védákra visszamenő verziója maradt fenn. Az ősvizekből származó tojásban született meg Brahmá, aki a tojás anyagából megteremtette a világmindenséget. Brahmá a világ teremtőjeként szembe szállt az azt fenntartó Visnuval, illetve elpusztító Sivával.

Brahmá mind a mennyekben, mind a földön királynak állította Indrát, a mennydörgés és villámlás istenét, a Védák legnépszerűbb alakját. A Mahábhárata Visnu istennek számtalan nevét és halandó lényben való testet öltését sorolja fel. Az avatára – alászállás – során Visnu lejött a földre a törvény és erények – dharma – visszaállítása és híveinek oltalmazása érdekében. Alászállásai során hal alakjában mentette meg az özönvítől az összes növényi magot, teknősbékaként az elpusztult kincseket, vadkanként ezer évig tartó párbaj során végzett a démonnal, aki az óceánba süllyesztette a világot. Félig ember, félig oroszlán alakot öltve mentette meg a földet a démon zsarnokságától, de alászállt törpeként, fehér lóként, illetve ő ölt testet Buddha, Krisna és Ráma alakjában is. Rámaként feleségül vette Szitát, akit Rávana elragadt tőle. Ráma majom-

és medvesereg élén győzte le a ráksaszáknak nevezett szörnyeket, az emberek démonikus ellenfeleit, s végzett tízfejű királyukkal, Rávanával is.

Krisnában testet öltve Visnu megölte a gonosz királyt, Kanszát. A hagyomány szerint a föld az istenektől kért segítséget Kansza ellen, s Krisna helyreállította az igazságos hatalmat. Pásztorból harcoszá és államférfivá lett: megóvta az embereket a bosszút állni akaró démonoktól. Ennek érdekében előbb nyolc asszonyt vett feleségül – az első Rukminí volt, Laksmí egyik megtestesülése, Káma anyja –, majd még 16100-at. Olyan csodálatos képességgel bírt, hogy mindegyikük mellett egyszerűre tudott lenni, s népes utódsereget nemzett.

Siva is főisten, teremő vonásai alapvető jelképében, a lingamban öltönek alakot. A női nemi szervet jelképező jónin álló kőoszlopként ábrázolt lingamok egész Indiában elterjedtek, és Siva kultuszának legfontosabb tárgyai. Teremő isten volta mellett Siva egyszersmind pusztító isten is, aki táncával tizezreket tud leigázni. A világ és az istenek elpusztítójának szerepe az övé minden kalpa végén. A kalpa, a hindu időszámítás szerint egy Brahmá-nap és éj, vagyis 24 ezer isteni év. A földi élet ezer esztendeje teszi ki az istenek egy napját. Brahmá száz „saját” évet él, aztán következik be a nagy megsemmisülés, de a káosz fokozatosan elmúlik, új Brahmá születik, és új kalpaciklus kezdődik.

Úgy tartják, hogy a mostani Brahmá életének 51. esztendejében jár.

Siva felesége Párvati. A hinduk hite szerint Siva első felesége röviddel azután, hogy a szent tűzön elégette magát, Párvati alakjában született újra. Tűzistenük – már az ősi Rídvégában is – Agni, aki emberek és istenek között közvetít.

Az áldozati tűz lángnyelvei pedig az égbe viszik az áldozatot.

A fiatal lányok, akik a vasat ütik az ajmeri utcán, az égbe emelkedésben reménykedhetnek csupán?

5. A KARMA

(Pushkar)

Az Aravalli hegység lábánál, a Thar-sivatag szélén elterülő Ajmer Dargah mecsete, a Perzsiából érkezett muzulmán szufi – szent muzulmán szerzetes – sírját őrzi, s a XIII. századi sír-
emlék az indiai iszlámhitűek zarándokhelye. A pokolbéli város-
tól tizenkét kilométerre észak-nyugatra, a majmok és kígyók
lakta Kígyóhegy lankáin fekszik Pushkar, a parányi hindu za-
rándokváros, az indiai zarándokhelyek királynője, ahol az éven-
ként megrendezett tevéfesztivál India pompázatos látványossága.

Pushkar tava szent vizébe mártózás semmiféle más zarán-
doklattal nem ér fel. A tó magának Brahmának a teremtmé-
nye. Brahmá lótuszszirmokat dobott a földre, az egyik szírom
helyén keletkezett a pushkari tó, s szent vizéhez ötvenkét „für-
dőgáti” – lépcsősor – vezet. A gátiknak mindnek nevük van, a
víznek mágikus ereje, de a lépcsők határolta szakaszoknak
más és más a hatásuk. Az egyik termékenységet biztosít, a
másik a leprát gyógyítja, a harmadik szépséget és báj tud va-
rácsolni a benne megmerítkezőre. Van aztán a kívánságok
vize, de a legszentebb a mély tóközép, ahol vaddisznó képé-
ben maga Visnu jelent meg. Brahma gátijának látogatása való-
ságos kultusszá fejlődött: vízbe mártózó asszony ott férje és
saját bűneitől is megszabadulhat.

A Mrikand Muni Kund, az óhajtasok gátijának lépcsőin
bráhmin fogad. A sok nyelven beszélő hindu pap családom élő
és a földi létből már eltávozott hozzátartozóim neveit kérdezi.

– Brahma, Visnu és Siva – a hindu istenhármas neveit a
bráhmin után kellett mondanom. A bráhmin azután a tó vizé-
ben megmosta a kezemet, majd piros rózsaszirmokat szórt a
tenyerembe. Az élőkre kellett gondolnom, s a megszentelt
virágszirmokat pedig a vízbe dobni. Kezemet aztán megint

megmosta, s a rózsaszirmait most a hátam mögé kellett szórni holtjaim emlékére a tó vizébe. A bráhmín közben szanszkrit szavakat mormolt, amelyeket meg kellett próbálnom, akárhogy is sikerült, magamnak is őutána mondanom.

– Sem pénz, sem mást magunkkal nem vihetünk, amikor lelkünk testünkben majd elindul – szólalt most meg angolul. – De minden tett – folytatta kenetteljesen – minden cselekvés meghozza a maga következményét, mint ahogy a magból kihajt a fa, s ebből kisarjad a gyümölcse. A tettek és következményeik idézik elő minden élőlény sorsát. Jó az, ami a törvény töretlen érvényesülését szolgálja, és elősegíti a folyvást magasabbra fejlődő kibontakozást; rossz az, ami ezzel ellentétesen, gátlóan hat. A helyes tevékenység jó, emelkedő, tisztuló sorsot eredményez, a rossz viszont hanyatló, zavaros, bukás felé sodró sors előidézője. Mert a jó egyúttal igaz és valóságos, a rossz pedig ennek a tagadása, hazug és valótlan. A helyes magatartással velejár a belső egyensúly nyugalma, a boldogság egyedüli forrása; a rossz azonban mohó vágyakozás, elégtelenség, tehát boldogtalanság, szenvedés okozója. S az élőlények újra meg újra megszületnek, majd elmúlnak, ismét megszületnek és így tovább, mindig azon a fokozaton, amelyet magatartásukkal, cselekedeteikkel előkészítettek, s ennek megfelelően szenvednek vagy részesülnek a boldogságban. A jónak is kell szenvednie a bűnhődést a rossz tetteiért, amelyet valamelyik régi, elmúlt életében követett el. Csak az emelkedhet a jó és rossz fölé, aki már minden tartozását megfizette: ez a tettek következményeitől való végső szabadulás.

A bráhmín szünetet tartott.

– Brahma, Visnu, Siva – ismételtem újra a szavait, miután a karmatan hindu felfogását ismertette. Majd kívánhattam valamit. Kezemet azután ismét megmosta, és most is a vízbe szórta a jó illatú rózsaszirmokat. Majd a „zarándoklat” emlékére jobb kezemre színes fonalakból sodort karkötőt, „red ribbont” tekert, és szokásuk szerint vörös folttal homlokomat is megje-

lölte. Végül a lépcsőkön fölkísért, adományomat elfogadva meghajolt és a tó körül, a bráhminok számára épült paloták egyikének lakásába vonult vissza.

Szuggesztív, hipnotizáló képessége hatása alatt voltam még sokáig és kerülök akkor is, amikor a pushkari szertartás az eszembe jut.

6. A LEGSZEBB NŐ AZ ŐZSZEMŰ

(Pushkar)

Pushkar utcáin zarándokok, sadhuk – szent hinduk, akik elmélkedéssel és imával töltik életüket –, szabadon élő majmok és sétáló külföldi turisták tartózkodnak.

Fiatalkorú hinduk társasága jött szembe velem, jól öltözött fiatalok, színpompás szaríkba burkolózott hölgyek, s látva rajtam a zarándoklat jeleit: közös fénykép készítését kérték tőlem. Beálltam közéjük. A fotót készítő nő olyan szép volt, mint a szárija, amelyen kékes és fehéres alaptónusú selymet sárga csíkok ölelték körül.

Padminí volt a nők legkiválóbbja! Kétség ehhez nem férhetett. Kaljánalla indiai mester a középkorban írt már könyvet arról, hogy a nők négyfélék. A négy változat pedig: a padminí, a csitriní, a sankhiní és a hasztiní.

A bölcs férfi tudja azt, tanította Kaljánalla, hogy mindent felülmúló sikert akkor érhet el az ember, ha megérti a legfőbb igazságot. Ha a szerelem tudományának és a gyönyörszerző módszerek ismerőjévé lesz, és a szerelemtől hajtva, naponta boldoggá teszi a szerelmes nő lelkét.

Gondos beállítás kerekedett a fényképfelvételhez.

A padminí és a szeme valóban olyan, ahogyan Kaljánalla leírta. Szeme a fiatal őzé. Szeme sarka vörös színű, arca telihold, keble dús és feszülő, alakja pedig törékeny... Keveset eszik, kecses mozgású, a szerelmi előjáték végén jónijában keletkező nedv illata a viruló lótoszéhoz hasonló. A padminí büszke, szemérmes, testének sötét a színe, az emberek és az istenek tiszteletében szilárdan kitartó, Vénusz-dombja mint a kipattant lótoszbimbó, hangja a hattyúé, járása a flamingóé, alakja karcsú, nyaka és orra formás, kedvét leli a fehér ruhákban, mindig csinos, és hasát hármás ránc ékesíti. Kaljánallának hihetünk. A padminí – lótosznő, aki természeténél fogva sohasem boldog az éjszakai szerelmi gyönyörben. De napközben még egy fiúcska érintésétől és kinyílik, mint a lótosz a kelő Nap sugaraitól. És őt a holdhónap második, negyedik és ötödik napján lehet izgalomba hozni. És ő az éjszaka negyedik negyedében áhítozik leginkább a gyönyörre. És a nappal bármelyik negyedében gyönyörre vágyó! Ezért a lótosznő-padminí a legkiválóbb a nők közül...

Elkészült a felvétel. Elköszöntünk egymástól. Egy utolsó pillantást még vetettem az őszeműre, és jóleső érzéssel nyugtáztam, hogy a Káma szolgájában főszereplő hercegemet padminí feleséggel jutalmaztam meg.

Mert lehetett volna csitríní is, akinek járása az elefánté, ki nek alakja karcsú ugyan, de nyugtalan a szeme, ismeri a művészeteket és a zenét, nem magas nem is alacsony, dereka igen vékony, fara gömbölyű, hangja a páváé, dúsak a keblei, szépséges és nyúlánk. Sötétkék-fekete árnyalatú a haja, nyaka lótosz, öröm számára a szerelmi előjáték, de szerelmi gyönyöre rövid ideig tart.

Ilyen nővel Radzsasztán szülöttét, a herceget büntetni nem akartam.

Magas, karcsú vagy kövér a sankhiní, törzsével nem arányos a feje, hosszúak a lábai, széles a csípője, kicsi a keble. Indulatos természetű, jónija mély, rossz szagú és csípős... Kaljánalla

állításait még senki sem cáfolta meg! Miért büntettem volna herceget hát egy sankhinivel? Olyan nővel, akinek sietős a járása, hamis a szeme, gyakran jön tűzbe a teste, a szerelmi gyönyörök szenvedélyének tetőfokán pedig körömmel ejt sebeket. Ezt a herceggel nem tehettem volna meg! Bár a sankhiní nem eszik túl sokat, igaz, nem is keveset, de mindig indulatos. A vörös ruhákat szereti, nincs benne együttérzés, rosszindulatú, sötétbarna a szeme, szíve részvétlen, hangja gurgulázó és mások számára kellemetlen. A hasztiní viszont kövér, barnás-vörös a haja, nagytvágyú, nyers természetű, szemérmetlen, aki testének színében világos, ujjai görbék, lábai rosszak, rövid a nyaka, jónijában – Kaljánalla szerint – a szerelmi előjáték zavaros és a megvadult elefánt homlokverítékére emlékeztető szagú nedvet izzad. Elmélyülésre hajlamos, bölcs hercegem ezt nem érdemelte volna meg! Aztán pedig a hasztiní lassú járású és a szerelmi gyönyörökben nehezen tartható féken. Húsos az ajka és kusza a beszéde.

Hercegemhez a padminí a leginkább illő nő tehát, akinek Pushkarban sétáló megtestesítője éppen elbúcsúzott tőlem. A bók még nem tiszteletlenség talán egy olyan országban, ahol a párok igazából a nászéjszakán találkoznak először, s a párválasztás sem a saját akaratuk szerint történik.

– You are beautiful! – mondtam a sátán kísértésére.

– Thanks! – felelte, s minden porcikája mosolygott. Csókolnivaló szájáról jobb ha nem szólok.

Hasonlóképpen elbűvölő őszemű teszi boldoggá pokoljárása után regényem hercegét!

7. INDIA VELENCÉJE ÉS AZ ISTENEK

(Udaipur)

Az udaipuri maharadzsza palotáival, tavakkal, csatornákkal, kertekkel, parkokkal, virágokkal és sok-sok vízzel a radzsasztáni Udaipur városa: India Velencéje.

Radzsasztán évek óta nem kapott heves monszunt, vizei leapadtak, az esővizet gyűjtő tavak némelyike medrében kiszáradt a fű, a mélyen fekvő réteken tehéncsordák legelésznek; a fehér márványból épült Monszun-palota körül sem olyan magas a víz, mint lenni szokott, de a város atmoszférája még így is sejtetni tudja, hogy Udaipur miért válhatott a francia impresszionisták Mekkájává, s miért lehetett a Grimm-testvérek „alkotóháza”.

Nem hevesen, de sűrűsödő felhők gyülekezése után a monszun mégis reményt keltően, enyhe széljárás kíséretében végre a város fölé ért. Este, PushkARBól Udaipurva érkezve, ömlött már az első zuhatag, s csillapítani tudta a száraz forráság okozta tespedtséget.

És reggel megint esni kezdett! A maharadzsza kertjében a pálmafák levelei, a virágok, minden élő és élettelen pasztell-színbe öltözve ragyogott. Azok a színek és fények! És micsoda lehetőség a látottak színes fotókon való rögzítése! Mint az impresszionisták képein a színek izzása, úgy ragyog körülötünk minden, s a látványban még a felhők közül előbújó nap is gyönyörködik! És a hindu istenek is mind, akik nem ok nélkül teremtték olyannak Udaipurt, a művészetek városát, amilyen.

Pedig az istenek sem tudják olyan könnyen áttekinteni a Lét határtalanságát, hiszen létezésük, ha mégoly hosszú is, korlátok közé szorul. De a maguk végtelennek látszó körében nagyok és hatalmasok. Mindüknek megvan a feladatuk, hogy a világ tevékenységének kiszabott körén uralkodjanak, s a

Nagy Törvény fenntartásán őrködjének. Déváknek – Fényeseknek – nevezik őket, mert létük ragyogó és fényeskedő. A legfinomabb rezgésű anyagból felépült alkatukat kívánság szerint változtathatják, s egy időre bármely formát magukra ölhetnek: emberek, sőt állatok képében is megjelenhettek.

Indiában a legrégebbi időktől létező állatkultusz ezért része ma is az ország hétköznapijainak.

Az istenek nagy nemzetségének élén Indra áll, az istenek királya. Indrának Szvarga, a mennyei hon a birodalma, ahol a többi isten is lakozik. A legfőbb istenek harminchárman vannak, de valamennyi Ragyogó számát talán maguk sem ismerik, mert a tevékenység útján magasra fejlődött lények, például a tisztultság tökéletes fokára jutott emberek mint istenek születhetnek újra.

Ha a kertet meglátogatják a legfőbb istenek, bizonyára magukkal hozzák mennyei párjukat is. Indra istenkirály Szacsi istennőt. Brahmá párját, Szaraszvatit, a bölcsesség és a lét rejtelseit szóba foglaló költészet istennőjét; Visnu Sri Laksmít, a tökéletes szépség és a Jószerencse istennőjét; Siva pedig a Hegy, az egekbe nyúló Himaván leányát, Párvatít. Kíséretükben érkezik Szúrja, a Nap, aki a monszunfelhők közül néha kidugja a fejét; Csandra, a Hold; Varuna, a Vizek istene, aki nek az udaipuri tavakban ragyog a képmása; Váju, a Szélisten, aki az udaipuriaiak sóhajtásait mégis meghallgatta, s néhány esőfelhőt fújt föléljük.

Aztán a Halál Ura, a panteon hatalmassága: Jama is jelen lehet; a két Asvin, a Hajnal lovas hírnökei, az Ikrek csillagzatának uralkodói; Brihaszpatí, az istenek házi papja (a Jupiter bolygó ura); Mátali, Indra kocsihajtója és udvarnagya; Visvakarman, a mennyei művész és építőmester. Aztán Ganga istennő, aki szolgálólányokkal érkezik, és Hanumán, az isteni majom, kinek ereje dombokat és hegyeket tud a földből kiszakítani. És a táncoló apszaraszok, akik örömlében az esőcsep-

pekben fürdenek. Ők égi kurtizánok, akik légies könnyedséggel kísérik az istenek bevonulását.

A női test szépsége és a nő szerelme ugyanis az istenektől sem vonható meg!

A mennyei körben helyet foglaló bolygók istenei vagy istennői, közöttük Privithí, a Föld Úrnője is megérkezett. De a magas rangban álló Siva és felesége – a Világanya – is eljöttek, két fiukkal: Ganésával, az akadályok elhárítójával, és a mennyei hadak elefántfejű vezérével, és Szkandával, a harc istenével. És a hét legelső ősbölcs is megérkezett, akik ama csillagzat uralkodóivá emelkedtek, amelyet a „Hét Risi”-nek, „Nagymedvének” vagy „Göncöl szekérének” neveznek.

Nem jöttek el viszont az Aszurák – az ellenlábas istenek – s a tőlük származott démonnemzetségek, mert ők a maguk körében élnek, s világuk olyan, mint a mennyei kör homályos tükörképe, amelyben minden az ellentétes oldalra fordult. Féltekeny irigységgel figyelik az isteneket, s ahol csak tehetik, akadályokat görgöztetnek a Nagy Törvény útjába, melyen az istenek tiszte őrködni.

A monszuneső megtölti a tavakat, lemossa az utcákat, vizet ad a szomjúhozóknak, megtölti a víztározókat...

A monszun az élet újrateremtője Indiában. Áldás és a civilizáció fenntartója mint a Nílus évenkénti áradása Egyiptomban.

8.

A KASZTOK

(Jodhpur)

Udaipurból, a fehér márványból emelt épületek látványa miatt White Citynek elkeresztelt városból, hegyek, szakadékok és sűrű erdőkön át vezet az út Jodhpurba, a Blue Citybe, ahol a

régen múlt időkben a bráhmínok festették indigóval kékre házaikat, ma azonban már mindenki, mert az indigó a moszkítók elűzését szolgálja.

Az erdők mélyén vadászházak emelkednek, ahová betérhetnek, és ahol megpihenhetnek azok, akik a nagyvadak elejtésében lelik örömüket. Ezen a tájon forgatták Kipling Dzsungel könyvéből készült filmet, s ki az, ki e filmet ne látta volna?

A film élményével együtt a környezet így még romantikusabb.

Jodhpur városában az indigót először falfestéknek használó bráhmínok előkelő kasztbéliek. Indiában Brahmá maga szabályozta az emberek világát. S bár a kasztrendszer hivatalosan felszámolták ugyan: a kasztrendszer Indiában eleven valóság mégis.

Bráhma hozta létre tehát a négy alapvető rendet. Az első rendet a brámahnok (bráhmínok) alkották, akiket azért hívtak így, mert közvetlenül Brahmából, az ő leheletéből születtek. A szellemi, értelmi feladatok hárultak rájuk: papok, törvényhozók, bölcsek, tanítómesterek, tudósok és költők kerültek ki közülük. A második rendbe a ksatriják, vagyis a harcosok, a nemesek tartoztak; hivatásuk volt a fegyverforgatás, az országok védelme, a nép jólétének védelme, a nép jólétének biztosítása s az uralmuk alá rendeltek ellenőrzése. Közülük kerültek ki a királyok is (maharadzsák, maharána...). A vajsják, a harmadik rend sokféle csoportból állott: kereskedők, iparúzó, gyakorlati célokért tevékenykedők tartoztak ide. A negyedik rendbe sorolták végül a sudrákat, a testi munkák végzőit és a szolgákat. Földet azonban bármelyik rend tagjai művelhettek. A legfőbb kiváltság az első rendet illette, még a királyok (a számtalan maharadzsa és maharána) is tiszteletben tartották a bráhmanokat; azután a többi rend sorban mind kevesebb előjoggal rendelkezett, míg a negyedik rendre csupán a nehéz terhek hárultak. Minél magasabb volt azonban egy rend, tagjainak annál keményebb kötelességeket kellett vállalniuk, s

abban állott a becsületük, milyen mértékben teljesítik. A brámi hok arra tanították és tanítják az embereket, hogy ne legyenek elégületlenek a maguk helyzetével, mert a tettek és tett következmények értelmében ki-ki olyan körülmények közé születik, amilyet magatartásával a megelőző életei folyamán kiérdemelt, és a helyes törekvés bárkit magasabb helyre juttathat következő születésében.

9.

AZ ARANYVÁROS ÉS A SIVATAG

(Jaisalmer)

A radzsasztáni sivatag belsejében, az Arawalli-dombokon túl, ahol nincsen más, csak homok, fehér homok és csupasz fekete fák, és elszórtan egy-egy féltényérnyi zöld folt: fekszik Golden City, a homokkő épületektől aranyló Jaisalmer, amelynek maharánája palotáinak, vagyonának, tevéinek és lovainak egy részét is megtarthatta.

A város, a maharana lovain poroszkálva különösen, néhány óra alatt bejárható, s a szemnek a látottak azért is gyönyörködtetőek, mert a Golden City homokkő épületeivel, palotáival semmi máshoz sem hasonlítható, s az arabeszk díszítőelemek sokasága inkább az Ezeregyéjszaka meséi díszleteit idézi fel a látogatóban mint mutatná a sivatagi oázis képét, ahol élet csak ott van, ahol kút is van...

Teve hátán imbolyogva folytattuk utunkat a homokdűnékhez, a sivatagi Sam falu irányába. A tevék sorban lépkedtek mögöttünk. Friss legelőfoltok tűntek fel előttünk, kicsit még továbbmentünk, s ez a hely már alkalmasnak látszott, hogy ott egy időre megtelepedjünk, s megvárjuk a naplementét. Volt ott egy kút, ahol a huszonöt-harminc méter mélybe leeresztett

bivalybőr tömlőhöz erősített kötelet teve húzta. Épült a kútnál egy ferde pálya, ami meredek gödörbe vezetett. Az állat ballagott lefelé a lejtőn, s közben felhúzta a tömlőt. Olyan sivataglakók is voltak, akik két tevével dolgoztak. A sivatag leányai: sötétvörös fátylakba burkolózott, széparcú fiatal gyermekek érkeztek a kúthoz. Fényes rézkorsó volt a fejükön, és kis karka az orrcimpájukban. A mozdulat, ahogy fejükről leemelték s a zuhogó víz alá tartották a kancsót – a táncoló apszaraszok kecsességét jelenítették meg, hogy Káma is örömet lelje bennük.

India templomaiban a tánc is az áhítat része. A hinduk templomaikban áldozatul virágot ajánlanak fel az isteneknek, de ajánlják a zenét és a táncot is, mert azok az emberi lélek legszebb kifejezési formái. Csak Indiában létezik táncoló istenség. Siva a Nátárádzsa, a táncosok királya, aki a Tudat Csarnokában táncol és ott alkotja meg a világegyetem ritmusát.

India megismerhetetlen és megérthetetlen a templomok homályából kilépett tánc nélkül.

10. A SZANSZKRIT

(Jaisalmer)

Csandra Deep Szing Rathore, a jaisalmeri, faragott homokkövekből épített, kastélyra emlékeztető, belül fehér márvánnyal burkolt, Hotel Moomal arisztokrata származású vezetője – ahogy egy ksatrijához illik – művelt, egyetemet végzett indiai, aki családja tagjaihoz hasonlóan büszke kasztribéli hovatartozására, és annak megfelelően éli is mindennapjait, neveli gyermekeit.

Az épület kertjében, a sivatagi forráságban enyhülést adó fák lombjának árnyékában, ahol fürge, hosszú farkú, csíkos hátú, pici mókusok szaladgálnak: Rathore a szanszkrit nyelvről mesél, amely – Indiában holt nyelv csakúgy mint a latin a mi világunkban – a műveltség világitótornya és egyházi szertartásokon ma is használatos.

India irodalma legalább háromezer éves. És elevenen ható erő! Idézik a több ezer éves műveket: szellemi táplálékuk a régi eposzok hallgatása. A hindu vallás is eposzokból merítkezett. A megalkotott, a mesterségesen megszerkesztett szanszkrit régi irodalmuk nyelve. Legrégibbi terméke a Védák, a vallásos énekek. A Véda-himnuszokat négy gyűjteménybe foglalták. A Rig-Véda több mint ezer, isteneket magasztaló éneket tartalmaz, a legtöbb himnusz Indrához, Agnihoz, a tűz istenéhez, és az örök életet adó szómához, az istenek italához szólt. Az Upanisadok, titkos tanítások, misztikus filozófiai szövegek, melyek az emberi lélek és a világszellem azonosságát fejtegetik költői ihletettséggel. Százezer versszak a Mahábhárata, mely a Bhárata-nemzetség nagy harcának legjelentősebb alkotása. Számptalan történet, mese, erkölcsi oktatás, jogi tanítás található a szövegben. A későbbi költők másfél évezreden át merítették műveik tárgyát e kiapadhatatlan forrásból... Közismert a Bhagavad-gítá, a Magasztos-szózat című költemény. A nagy csata pillanatában Ardzsuna királyfinak fejti ki kocsihajtója, Krisna a világszellem rejtélyét. Az Upanisadokban lefektetett misztikus tanításokat fűzi tovább, és a jóga néven ismert filozófiai rendszert adja elő. A Mahábháratánál kisebb terjedelmű a huszonnégyszeres versszakos másik nagy eposz, a Rámájána, Ráma pályafutása. Meseszerű elbeszélés arról, hogyan rabolta el Ráma királyfitól a démonok tízfejű királya feleségét, Szitát. Kedveltek a páli nyelven írott állatmesék, a Dzsatákák, a legendák Buddha életéről, amikor Buddha különböző állatok alakjában született a földre. Kálidásza művei is kedvencek: Sakuntalá, az ártatlanul eltaszított, majd királyi trónra kerülő

remetelány az indiai feleségek mintaképe. A vallásos legenda-irodalomból a Puránák, Régi történetek érdemesek említésre. A hatalmas mennyiségű purána közül legnagyobb hatású a Bhágavata-purána (A Magasztos legendája). Csodás történet arról, hogyan testesül meg Visnu isten Krisna alakjában. Dzajavéda A pásztor éneke című szerelmi költeményében az istenséget jelképező Krisna-Hari pásztorifjú és az emberi lelket képviselő Rádhá pásztorleány szerelmének egy éjszakáját énekli meg, hol a legféltelenebb érzékiség, hol a legsejtelmesebb misztikus elragadottság hangján, csodálatos zenéjű sorokban: „szekfűvirágleheletzuhatagos örömillatú délővi szélben”...

Öt-hatszáz éve terjedtek el a misztikus Visnu-dalok, melyek alapjául a bhakti, a szeretet néven ismeretes vallási mozgalom szolgált. A bhakti Visnu áhítatos szeretetét jelenti, s e rövid dalok ugyanúgy az istentiszteletet fejezik ki a testi szerelem jelképeivel.

A bengáli irodalom páratlan jelentőségű költője: Rabindranath Tagore, fejezte be rövid áttekintését a fák alatt üldögélve Csandra Deep Szingh Rathore.

Nem merem megemlíteni neki, hogy Rabindranath Tagore nálunk milyen gyakran emlegetett költő. Társaságban, italozás után a bengáliak nagy szülötte nevének kimondása a nyelv ivás utáni elakadásának népszerű mérőfoka.

Esteledett. A szálloda kertjében felkapcsolták a lámpákat. A fény vonzotta a rovarokat, akiket a gyors mozgású, barátságos gekkók kaptak be. A mókusok az itatónál gyülekeztek.

Estére megszomjaztak már.

Indiában az állatok szeretete példaértékű. Az állatok, vélik az indiaiak, okosabbak mint mi, emberek.

11. A HIMALÁJA

Vannak olyan szent folyók, mint a Nílus és a Gangesz, és vannak olyan szent hegyek, mint a Fuji és a Himalája. De a Himalája magasságával és mitológiai jelentőségével a szent hegyek közül is kiemelkedik.

A Himalája zarándokhely.

A Csomolungmán, az istenek lakóhelyén imázászlók lengenek a hidegben. A havasok látványa pedig eltörli a világ bűneit. A Himalája égbe tornyosuló ormai: az Everest, a Nanga Parbat és a Kancsendzönga képezték a nagy akadályt a Selyemúton fekvő gazdag városok – Szamarkand és Buhara, Kasgár és Kotan – elérése előtt.

Ezt az Édent felidéző világot nem érintette meg még az emberi civilizáció.

A Himalája övezetében magányos aszkéták élnek, legbelső részén pedig a félelmetes havasi ember, a jeti, akit a tibetiek csak hódémonnak neveznek. A legősibb hindu írások szerint ott található az istenek országa. Számos indiai miniatúra örökíti meg az isteneket lakóhelyükön, a hegyek között. Gyakori téma Siva, Parvati és gyermekeik ábrázolása. Maga Parvati, a hegy lánya Mahádéva néven is ismert, és ő a Himalája megisméjlesztőjének, Himavának a gyermeke. A Gangesz folyó is innen ered, a „tehénszáj” nevet kapott jégbarlangból bújik a napfényre. Megisméjlesztője a szent Ganga, akinek tisztító ereje mint közismert senki máséhoz nem mérhető. A Himaláján nemcsak Siva és hitvese lakott. A hindu és buddhista hagyomány ősidőktől regéli, hogy a Föld középpontjában áll a Meru-hegy. Körülötte forognak a csillagok, a Nap és a Hold. S ott élt Kubera, a jaksák királya, aki a gazdagság istene volt. A föld kincseinek uraként felügyelte a föld termékenységét, a felszín alatti fémeteket – aranyat, ezüstöt és az Indiában az égi-

ekkel asztrális kapcsolatot teremtő drágaköveket – a természetfölötti lényeknek tartott alattvalóival, a jaksákkal. A védák főistene, Indra is a hegybéli mennyország lakója.

A végtelen kék égboltról, mely olyan mint a kashmíri zafír, süt le a nap, aminek ragyogását az indiai rubin közelíti meg; és a havas csúcsok sokasága élesen rajzolódott ki a kristálytisztá levegőben, amikor regényem hercege, Káma szolgája a csúcsokat elérte.

A tökéletes szépségű égbe szárnyalás az érintetlenséget érékeltette vele.

A hercegnek mesélték, hogy egy ember rábukkant a Nanga Parbat tündéreinek palotájára, melynek kristályból épültek a falai, kertjének közepén nagy fa áll, s annak ágain gyöngyök függtek. Leszedte az ember a gyöngyöket, és menekült. Vissza se nézett. Igencsak megrémült, amikor látta, hogy kígyók üldözik. El is dobta a gyöngyöket, s futott, ahogy a lába bírta, és meg sem állt hazáig. Ott azután négy napra rá meghalt. A tündérek ugyanis senkinek nem bocsátanak meg, akik kifürkészik titkaikat. A herceg ősi hindu szöveg tanításából tudta: „Ahogyan a nap felszívja a harmatot, úgy tűnik el minden aljasság a hó örökké tiszta otthonának megpillantásakor.”

India költészettel, misztikával és erotikával átitatott. S ebben a mesét a valóságtól el nem választható olvasztótégelyben éli át és meséli el Káma szolgája, a radzsasztáni herceg újjászületései történetét, amelyeknek a vége a nirvánába érkezés.

12. A NIRVÁNA

(Szárnáth)

Nepál határövezében Szárnáth városa sztupák, buddhista szent emlékhelyek őrzője, ahol Buddha látogatásának számos bizonyítéka fellelhető. Az ősi indiai fügefa – amelynek törzsén a vastag léggyökerek úgy tekergőznek mintha óriáskígyók lennének – koronája Buddhának csendes meditációra ihletet és árnyékot adott.

Ahogy a „világfa” hatalmas méretével más mint a többi fa, úgy a buddhizmus is élesen eltér valamennyi más vallástól. Buddha felismerte, hogy az ember – és csak az ember – különleges helyet foglal el az összes lény között! Ugyanis egyedül az embernek van lehetősége arra, hogy a kezdet és a vég nélküli szanszára béklyóitól megszabaduljon, és elérje a nirvánát.

Buddha, azaz megvilágosult legyen.

Az óriás fügefa árnyékában üldögélve könnyebb a Buddhával gondolkodás.

A szanszára a létezést jelenti, amely elkerülhetetlenül összefonódik a szenvedéssel és az élőlények újjászületésével. Az élőlények haláluk után vagy saját korábbi szférájukban születnek újjá, vagy kedvezőbb, esetleg kedvezőtlenebb szférákban. Véghezvitt tetteiktől függően. Karmájuk szerint.

A karma a jó és rossz tettek összessége, amelyeket az egyén korábbi létformáiban hajtott végre, s amelyek az elkövetkezőben megszabják sorsát. Az életben tanúsított magatartás meghatározza a későbbi alakban való újjászületést vagy nem születést. Aki életében ember, halála után istenként születhet újjá, esetleg a pokolbeli naraka lakójaként, de lehet préta, állat vagy aszura. Azok születnek újjá préta alakban, akik előző életükben mohók, kegyetlenek és falánkok voltak. Az aszurák pedig olyan lények, akik elkeseredett harcban állnak az iste-

nekkel. Az újjászületések láncolatának nincs tehát kezdete. Vége azonban lehet.

A cél a nirvána: a szabadság, a gyönyör, a nyugalom állapota, amelyet csak ember érhet el. Az ember alakban való megszületés tehát különösen kedvező. Megvilágosodásra törő, azaz Bodhiszattva, aki feltette magában, hogy Buddhává lesz. Az ilyen elhatározásra az indíthatja az embert, hogy ki akar kerülni a folytonos újjászületés láncolatából.

Buddhák minden világban megjelennek, így számuk tehát mérhetetlenül sok. Különféle alakban testesülnek meg, jó cselekedetet hajtanak végre, s amikor elérik a tökéletességet, hosszú időn át az egekben tartózkodnak. Amikor emberként születnek meg, születésüket sok csodás jelenség kíséri: megrendül a föld, virágosó hull az égből. Minden buddha rendelkezik olyan jegyekkel, amelyekkel minden más lényt felülmúl, beleértve az isteneket is. Csak a buddháknak van hatalmuk, hogy hassanak nemcsak a saját világukban, hanem a más világokban történő eseményekre is. Amikor elérik a nirvánát, a saját dharmájukat hirdetik, azt a tanítást, amelynek segítségével az emberek elérhetik a nirvánát.

Benáreszben a herceg a tettek következményeitől való végső szabadulásba érkezett. Káma és az istenek álltak a hamvasztómáglyánál, ők tízezer éven át kísérték figyelemmel a herceg földi életének és újjászületéseinek folyamát. Káma szolgájaként a herceg egymást következő civilizációk alattvalója volt, s a kalpa időszámítása szerint földi alászállásainak hosszú sora az istenek életében tíz nap volt csupán, Brahmának pedig a másodperc tört része. S az idő, mely Káma kertjében az újjászületések újra lepergetése közben telt el, még annyi sem volt.

A Vjósa nevet kapta a herceg a nirvánába érkezésekor, mert ő is mint a vjósa, a fekete bors, élete vezetésével mindig fűszere volt annak a közösségnek, ahová Káma rendelte őt. A

regényben elbeszélte harminchárom újjászületésnek vége lett, s a herceg lelke feleségével most már örök időre egyesült.

Égi szitárok zenéje szólt, amikor hamvasztáskor a lélek a herceg testét elhagyta.

S kiderült az is, hogy Vjosa padmini felesége mindig ugyanaz az őzszemű volt valamennyi életében, akit a nektárt és ambróziát is jelentő Amrita néven őriz majd meg az emlékezet.

Vjosa tízezer éven át szolgált Kámát. Dharmája pillérét képező gondolatát – a Káma benáreszi kertjében összegyűlt, a nirvánába érkezéséről szavazó zárandokok és a hindu panteon jelenlévő képviselői előtt – végül összegezte:

– Káma szolgálatában álltam, legszívesebben a szerelem titkairól beszéltem... Megkaphatjátok a nőt, de ha nem szeretik igazán: soha nem lesztek boldogok. És ti, asszonyok, tiétek a férfi, de ha nem szeretik határtalanul: elveszítitek. Szárnyaló nőiességetek, ékességeitek, finomságotok, csókjaitok és öleléseitek nélkül ők örök vándorok. Pedig ők is arra vágyakoznak, amire ti. Hogy szeressétek őket! S ők titeket.

Csiszoljátok, formáljátok képességeiteket a szeretetre! Szívetekben mindörökké Káma lakozzon!

A civilizációkat túlélő terebélyes fügefa lombkoronája alatt, a meditációra hívó csendben, a regénybeli herceg további gondolatait is igaznak találtam:

– Ti, asszonyok, gyönyörűségesek!... És, ti, férfiak, asszonyaitok szemében gyönyörűségesek! Akik meghívást kaphattatok Káma fényes palotájába és szabadtéri színpadának nézőterére: az idők kezdetétől keresitek egymást. A földi lét nektek szánt színpadán kiosztott szerepeiteket adjátok, és ez az isteni szemeknek kedves játék, mely a világ teremtésének egyetlen oka: folytatódik az idők végezetéig... Ha szerettek: annyi, amennyinél több nem kívánható! Átutazóban a földön többre ne vágyakozzatok!... A szívetekben lakozó, boldogságotokat

alakító, gyönyöröket ajándékozó Káma, a szerelmi játékok istenének bölcsessége beláthatatlan és végtelen...

A Buddha fügefája alatti pihenőhelyen nyilvánvalóvá lett az is, hogy India olyan zuga a kerek világnak, ahonnan a történelem nagy civilizációinak gyökerei eredtek, ahol kultúrák a magasba emelkedtek és megsemmisültek, ahol békétlenségben és nyugalomban éltek az emberek, ahol úgy teltek el az évezredek, hogy a mozdíthatatlan múlt mindig maga volt a jelen.

Ahol az újjászületések elve szerint az élők is mindig ugyanazok.

Prágai hétvége

Elindultunk a legendás hírű Kalich kocsmá irányába. Emlékeztünk Hasek regényéből a találkozó idejére, melyet Svejek eképpen jelölt meg: „a háború után este hat órakor”.

A háború ugyan már régen elmúlt, mi mégis igyekeztünk, hogy este hatra odaérjünk. Zegzugos utcák történelmi légkörében élénk tárult Prága minden titka: a múltat őrző falakról a város történetének korszakai is követhetők. Patinás negyedek, az óváros, a Kisoldal és a Hradzsín tárult a szemünk elé számos építészeti stílus csillogó harmóniájával. A barokk palotákon nemegyszer reneszánsz loggiákat vagy gótikus árkádokat láthatunk, a pincék helyén gyakran román stílusú termek húzódnak, a házakat száz és száz éves címerekről, céhjelvényekről nevezték el.

A kocsmá zsúfolásig telve volt, a derék Svejekkel nagyon sokan találkozni akartak. Társaságunknak sikerült helyet találni, s még le sem ültünk, a friss, habzó korsó sörök már ott gyöngyöztek előttünk az asztalon. Hosszú út állt mögöttünk, a finom sör egy húzásra csorgott le a torkunkon.

S e hely jó szokása szerint az üres korsók helyére azonnal teli korsók kerültek. Társaságunk hölgy tagjai azonnal átlátták a helyzet veszélyeit, s a második körben már hagytak néhány kortyot a korsó alján.

Vagy tízen ültük körül az asztalt. Lányok, fiúk. A hetvenes években, a hippizmus kelet-európai változataként, megszokott volt, hogy lengyel, magyar, cseh, kelet-német fiatalok heteken, hónapokon át, csavarogtak egymás országaiban: gitárral, hátizsákkal, hálózsákkal. Pénz alig kellett hozzá; ha beültünk valahová, az sem okozott gondot.

Elhatároztuk, hogy ezt a hétvégét a Kalichban töltjük, s itt a környéken „letáborozunk”.

A Széchenyi Könyvtár fiatal könyvtárosaiból, egyúttal egyetemi hallgatókból összeverődött alkalmi csapat voltunk, s elindulásunk ideje is bizonytalannak tetszett már.

Ahogy kortyoljuk a söroket, a gitárok is előkerülnek, s felcsendülnek itt is repertoárunk dalai. Hány helyen is szólt már a Xanadu legendája és a többi nóta! Erdélyben stoppoltunk mindenfelé, utaztunk filmes forgatócsoport elegáns buszában, de ökrösszekéren is. Még ágyban is aludtunk a Gyilkos-tó környékén, ahol vendéglátónk friss bivalytejet szolgáltat fel reggelire, aztán hálából segítettünk gabonát őrölni a vízimalomban.

A román tengerparton nem lehetett jókat csövezni, átmentünk hát Bulgáriába, s ott a várnai Casino kertvendéglője lett a törzshelyünk.

Igaz, az első hajnalt telefonfülkékben húztuk ki, aztán a tengerparton fizetővendég-szobákat találtunk. Drezda, Berlin is szívélyes volt hozzánk. Berlin kőtengerében nem találtunk ott-honos parkot éjszakára, kivettünk hát egy drága szobát, de azért ez nem is volt olyan egyszerű. Csapatunk közös ruhatárából egyikünk normális utazónak öltözve vette ki nevére a „kéglit”, ahová aztán mi egyenként felszöktünk. Lengyelország baráti szeretetét árasztotta felénk. Piacon, ha megfordultunk, s megtudták, hogy magyarok vagyunk: még pénzt sem fogadtak el tőlünk. Gdansk, Varsó, Krakkó után még Auschwitzba is elmentünk. Az a sok halomba hordott szemüveg, bőrrönd! Gázkamrák, emberi bőrből készült lámpaernyők...!

Ettől nem lehet szabadulni! Szerencse, hogy Prágában mindenütt frissen csapolt sör csordogál, s tompítani tudjuk felszakadó bánatunkat, itt a tornyok városában, a Moldva folyó partján, a Husz-szobor árnyékában, az Orloj óraütései közepette, a Károly hídon, a Flek sörözőben, az aranyművesek utcácskájában...

Az utóbbi években kétszer is visszatértem Prágába, mely levetette kopott ruháit, restaurált épületei, terei, szobrai új köntösben pompáznak, s mint Salzburg vagy Nürnberg: látogatók tömegét varázsolja el.

Éjjeli fényei úgy ragyognak fel, mint a karácsonyfaélgők, s e tündérvilág kellős közepén konflisok hosszú sora közlekedik minden irányba.

S felragyog a hétvége is, melyet itt Prágában töltünk.

Anglománia

A britek a világ szenvedélyes műgyűjtői. A kalóz Drake kapitányt lovaggá is ütötték, mert ügyesen gyarapította portyázásai közepette a nemzeti gyűjteményt.

Az egyiptomiak örökéletű üzenete a jövő számára, a rosette-i kő, ez a súlyos fekete kőtömb hieratikus (papi), demotikus (népi) és görög írással üzen nekünk a múltból, s a szavak és a mondatok a francia Champollion számára mintha az interneten érkezett e-mail sorai lettek volna: megfejtette a hieroglifákat, hogy valamennyien megértsük. Miután az angolok Wellington vezényletével legyőzték a franciákat, és a tengerek világurai is lettek – egy időre –, az óegyiptomi tudás e fényes bizonyítékát kérték hadisarcul. Jobb, ha ezt mi őrizzuk, vélhetjük, s be is szállították a British Múzeumba, melynek könyvtárában Szerb Antal Pendragon legendájának hőse is átszelleműlten olvasgatott, azért is talán, mert tudta, hogy az olvasóterem még mindig őrzött egyik székén ülve Kossuth Lajos ugyanezt tette.

A tárgytól eltérni nem szeretnék, hogy a magyarok eseteinek felsorolásával a nagyvilágban nemzeti büszkeségünket tovább fényesítsem, csak azt említem meg itt még csupán, hogy a hírneves orientalista, Stein Aurél, miután az ősi kínai tekercseket Tun Huang barlangjaiban megtalálta: azokat – természetesen – a British Múzeumba szállította.

Jártam is a termeket többször, napokon át. Az óegyiptomi múmiák s a világ kultúrtörténetének más emlékei itt a múzeumban elkápráztatják az embert.

Gyermekkoromat német nyelvű közösségben töltöttem, s az angol nyelv és kultúra iránti vonzalom, miként a beat-

nemzedék többi tagját, engem sem került el. Nagyokat dobant a szívem, amikor Dover szikláit először megpillantottam, amikor 1975-ben először keltem át a csatornán. Angolmánia lehetett ez az érzés, mely belém költözött?

A Csendes-óceániai szigetektől az iszlám világig, s a csendesebb buddhista kultúráktól a világ számos helyéig utazgattam azóta a szigetországba többször is visszatértem. London, Oxford, Cambridge s a többi város mindig ugyanazt a régi kifürkészhetetlen érzést keltette bennem.

A ködös Albion nagyjai: Chaucer, Shakespeare, Milton, Defoe, Swift, Scott, Byron, Shelley, Dickens és Bernard Shaw mint a canterbury székesegyház kőtornyai törnek a magasba, s messziről ámulatba ejtenek bennünket, az ember teremtette kultúra fénylő pontjai között eligazodni próbáló utazókat. Chaucer nagy lépésekkel vitte előre a különböző tájszólásokból álló angol nyelvet az egységes irodalmi nyelv megteremtése felé. Canterbury mesék című művéről azt mondták: egymagában egy kis irodalom.

Shakespeare emlékét a szülőházában berendezett múzeum őrzi. Puritán egyszerűség mindenütt, s itt sétálgatva nem értettem: miért nem akarták sokáig hinni, hogy azokat a nagy műveket, melyeket nevéhez kapcsoltak: egy vidékről jött kalandor színész írhatta volna. A rendkívüli tudás, tanulmány, műveltség, amit műveiben fölhalmozott: okozta talán, hogy sokan kételkedtek a szerzőségében. Milton hatalmas életművéből Az elveszett paradicsom című eposza maradt meg az utókor olvasóközönségének tudatában. Milton hitt a Biblia, az Írás szavainak s így a bibliai ősszülők, Ádám és Éva bűnbeesését történeti alapnak fogadta el. Defoe a halhatatlan Robinson szerzője. A regényt megjelenése óta a világ minden részében több millió gyermek és felnőtt olvasta. Swift szatirikus műve, a Gulliver utazásai valójában nem útleírás, hanem paródia. De nemcsak az: éles karikatúrája is a korabeli angliai és európai állapotoknak. Walter Scott nevéhez a történelmi regény megteremtése

fűződik. Byron az angol romantika kiváló költője, Shelley a legnagyobb angol lírikusok egyike, Dickens már nem is regényíró, hanem nemzeti intézmény. Kortársainak az ő, folytatásokban megjelent regényei jelentették a fő szórakozást, élmény-, mese- és érzelemszükségletük heti kielégülését. A XX. századi dráma pedig George Bernard Shaw-val kezdődött: még a XIX. században.

Az első követeket az Árpád-házi királyok küldték az angol királyi udvarba, Zsigmond király hosszabb „turistaúton” járt itt, Széchenyi ismételt tanulmányúton, Kossuth és Károlyi emigrációban...

Mi, a világot könnyebben járó turisták tanulmányúton, társasutazáson, konferenciákon elődeink és nagyjaink nyomdokait követjük, s a szigetország mindig valami újat és élményszerűt nyújt számunkra.

Éjszakák Velencében

Venezia, Venice, Velence – olaszul, franciául, angolul és magyarul ugyanazt a várost jelenti, a cölöpökre és azok köré épült, tengerrel körülölelt királynőt, mely, mint egy csodás hímzés terül rá a lagúnák száznál is több szigetére.

A királynő, mint valami szirén, ha egyszer már megérintett, soha nem feledeed, s újra és újra visszatérsz hozzá.

Korai hajnalon, nappal és éjszaka mindig más arcát mutatja. Magadfajta hús-vér emberek élnek és dolgoznak itt: kenyeret sütnek, étteremben felszolgálnak, olyanok mint Te: az egész mégsem egy földi valóság. A mesék emelkedettsége!

A szálloda éjszakai csöndje is más csend! Az utcára úz, a kis csatornák, mint vérerek csobognak mindenütt, s bármerre indulsz: a lüktető szív áramába kerülsz. A Szent Márk tér szívveréséhez, a Szent Márk-öbölbe.

Siklik csöndesen a gondola a békés riókon, palotasor mindenütt, a Canal Grande két partját méltósággal íveli át a Rialto híd, amott a Frari homlokzata tekint ránk, a Doge-palota és a Sőhajok hídjá mintha időtlen idők óta dacolna a vízzel, mely csak csordogál a kanyargó riókban.

Velence „villamosai” a vaporettók, fürge kis hajók, melyek a vasútállomástól a Lidóig és a Giudeccára, S. Giorgio-szigetre is bonyolítják a forgalmat. A vaporettók megállói egymástól pár száz méterre sorakoznak a nagy csatorna mindkét oldalán, néhol egymással szemben.

A Szent Márk tér közelében egy csendes szegletben kis vaporetto állomáshoz ért a gondola, s ez a vízen ringatózó,

fedett, oldalt is zárt pici váróterem nekem egykori szabadtéri szállodámat jelentette.

1975-ben a nyarat csak úgy csavargással töltöttem. Angliában, Párizsban, Avignonban, Dél-Franciaországban, Genovában. Velencébe késő este érkeztem, s a vasútállomástól gyalog indultam el a Szent Márk térre. Hálósákkal, minden mással felszerelt hátizsákom cipelt már inkább engem, mint én őt. Itt, ebben a kis váróteremben aztán már mozdíthatatlannak bizonyult.

Hálósákba bújva a vízen fekvő kis állomás álomba ringatott. Reggel, fölébredve, alkalmi ágyam mellett három lány aludt. Hátizsákjaik rendben az enyém mellett. Becsuktam a szemem, és újra kinyitottam. Tényleg ott voltak!

Odakintről friss kenyér akkor semmihez sem hasonlítható, mennyei illata szűrődött be komfortos kéglinkbe.

Péklegény vidám füttyörészése ébresztette a lányokat.

– Jó reggelt! – mondta németül az elsőnek felébredő.

– Neked is – feleltem természetességgel.

A szőkeség nagyot ásított, de hát ez azért hálótársak között elfogadható, gondoltam.

– Bizalmat keltően aludtál, idebújtunk melléd – mondta aztán kedvesen.

A füttyörésző egy fiatal velencei péklegény volt, fején jókora tálcán friss péksüteményt szállított. Vehettünk belőle. Friss meleg kifli volt a reggelink azon a velencei hajnalon. A csinos német lányok társasága és a péksütemény illata, az élmény maga most már nekem ez a város?

Vagy az opera fellegvára, a Fenice? A mindig szeptemberben megrendezendő Festival Internationale del Teatro, melyen külföldi, főleg francia és angol színháztársulatok mutatkoznak be. Vagy az ugyancsak mindig szeptemberben sorra kerülő olasz film ünnepi játéka? Vagy a Biennale d'arte Veneziana, melyen Európa és Amerika minden jelentősebb állama részt vesz, s ami júniustól szeptemberig ebbe a városba csábítja a

kritikusokat, művészeket és a művészet kedvelőit? Az ínycse-
ket is elragadó olasz konyha? Húsok, tészták, halak, sajtok,
gyümölcsök és fagylaltok? Vörös és fehér borok? Szerelmek,
nászutak helyszíne?

Talán.

Velence: titok.

Megfejtethetlen.

Párizsi csavargások

Báméskodni a Louvre-ban, megnézni az impresszionisták múzeumát, sétálni a Rodin-múzeum kertjében, a Szajna partján, megcsodálni a Notre-Dame épületét, betérni színházakba, mulatókba!?

Párizs ezt jelentené?

Valami többet, amiért művészek és tudósok, turisták és bohémek rendre ellátogatnak ide.

Ősi egyeteme, a Sorbonne, már a középkorban is számos magyar diák tanulmányainak színhelye volt; Párizsból eljutottak hozzánk az enciklopédisták és a forradalom eszméi. Ady és Liszt, Radnóti és Munkácsy, József Attila és Paál László, Illyés Gyula vagy Czóbel Béla kaptak ihletést itt művészetükhöz.

Többször visszatértem már e fénylő, a világ szívverését majd mindig elindító városba, s újra és újra azt éreztem: Párizs nemcsak a franciáké.

Valamennyiünké.

Épületei között észrevétlenül a XV. századba érkezünk, s mindjárt meg is rémülünk, hiszen éppen egy párizsi csavargót látunk az akasztófa alatt. Mi, akik a jövőből érkezünk, tudjuk már, ki ez az ember, s miért írhatta meg az Akasztottak balladáját. Villon ő, aki kétszer is megmenekül az akasztófától. Sikátorok, tolvajkocsmák, börtönök, siralomházak mocskából viszi őt Kharon át a Styx folyón a Parnasszusra. A világirodalom szívébe zárta őt: klasszikusai között emlegeti. Párizs Villon szellemisége is, a költőé, ami önmagát is fölmentette, mert úgy érezte: a hercegek és királyok ugyanazt teszik nagyban, amit ő kicsiben. Megénekelte a tengeri rablót is, akitől egy császár egyszer megkérdezte:

– Miért vagy kalóz?
– Mert kicsi a hajóm – hangzott a válasz. – Ha nagy volna, császár lennék.

– Aki sokat lát, abban sok meg is marad – írta La Fontaine, s ez itt Párizsban nagyon is igaz. A nagy francia mesemondó művei gazdag pártfogókat szereztek írójuknak, ennek az álmodozó természetű, erdőt járni szerető költőnek, aki látta az állatok életét, s később tulajdonságaikat csupán az emberével kellett párhuzamba állítania. Moliere-t azért tartották veszélyesnek, mert látott és hallott. A franciák és párizsiak életéből nagyon sok mindent: szenteskedést, fősvénységet, úrhatnámsságot, képzelt betegséget, s hősei kicsúfolnivaló jellemvonásait szűkre szabott csapdába fogja, hogy aztán mindig egy bizonyos gyarolóságot tegyen nevetségessé.

Racine itt igazából akkor volt elemében, amikor női lelkeket rajzolhatott, s Euripidész és Aripsztophanész mintha újjászülettek volna benne.

– Dolgozzunk, ne okoskodjunk... ez az egyetlen módja annak, hogy tűrhetővé tegyük életünket – írta Voltaire, a „józan ész vallásának” hitvallója, aki egész életében lángolóan hitt a polgárság küldetésében, munkatársa volt a Nagy Enciklopédiának, melyet Diderot szerkesztett.

Itt Balzac figurái is életre kelnek. Az íróé, aki bő barátságshában, napi tizenöt-tizennyolc órát dolgozott, állandóan feketekávéval ivott és kilencvenöt regényt írt, melyekben háromezer különböző emberi típus rajzát adta. Vállalkozók, arisztokraták, színésznők, kurtizánok, alvilági banditák, tudósok és ... színes kaleidoszkópjának mai átváltozása ez a város. De az újságregény legnagyobb mesteréé is, Dumas-é, akinek hősei: Athos, Porthos, Aramis, D'Artagnan, Monte Christo izgalmas és szórakoztató kalandjai itt mind eszünkbe jutnak. Victor Hugo hősei nem királyok, lovagok, történelmi személyiségek, hanem egyszerű emberek, akiket Hugo írásművészete emel a halhatatlan hősök sorába. A párizsi Notre-Dame, mint egy prózá-

ban írt népi eposz, azért is lehetett oly sikeres és népszerű, mert a mű valódi hőse nem Esmeralda, a szép cigánylány, s nem is Quasimodo, a torz, csúf harangozó, hanem a középkori Párizs népe. A középkort jelképező templomban ücsörögve képzeletünkben életre kell a regény valamennyi hőse. Hugo még életében az emberség, a szabadság, a köztársaság jelképévé magasztosodott.

Párizs szülötte Anatole France, aki hitt az életben és szeretete az életet. Gúnyos hangon és éles szatírával támad mindent, ami gúzsba köti az emberi életet és akaratot. Az írói sikerek megnyitották Maupassant előtt is az előkelő párizsi szalonokat. Maupassant a legolvasottabb írók közé tartozik: novelláikból készült válogatások összes példányszáma sok százezer.

Romain Rolland a híres párizsi főiskolán, az Ecole Normale-ban tanult irodalomtörténetet, s rajongója volt a művészetnek és mindazoknak az értékeknek, amelyeket az ember létrehozott. Nagy művészekről írt életrajzai: Michelangelo, Beethoven, Berlioz, Gandhi, Tolsztoj remek alkotásai. Méltatói találón Európa lelkiismeretének nevezték el. Városa Párizs, lehetne akkor mégis a világ fővárosa? Ezt már számosan állították, s nem tudnám megcáfolni.

Marco Polo nyomában

Marco Polo fejében is megfordulhatott Buddha gondolata:

– Nehéz az emberré levés – s a felfedező utazónak, kereskedőnek a próbatételek sorát kellett kiállnia, miután hazatért messzi útvjáról, és csak mesélt elképzelhetetlennek tartott kultúrákról, távol-keleti emberekről, kínaiakról.

Feljegyzéseit is élvezettel olvasom a hosszú úton, a transz-szibériai expresszen Peking felé. Van időm bőven, a vasúton megtett út huszonnégyszer kilométeréhez is egyfajta „aszkézis” kell. Útitársaim műkedvelő vagy hivatásos Távol-Kelet-szakértők.

Szívesen vették a magammal vitt magyarországi buddhista kultúrtörténet szakirodalmának ismertetését, de számomra is tanulságos volt velük beszélgetni. Ian Johnson amerikai és Elke Hausler német sinológusoktól nyelvleckéket vehettünk. Tanulócsoportunk tagjai közül megemlíthetek néhányat: Joseph Lorang francia diplomatát és feleségét, Johan Heinius svéd orvost, feleséget Asa Carla Stam stockholmi képzőművészt, Ulf Hasselblad lidköpingi építészt, Fred Höweler lidköpingi ügyvédet, a Rotary Club tagjait.

Magyarnak – ahogy Kínában mondják: sunjali – lenni ebben a társaságban felemelő érzés volt, hiszen itt mindenki tudta, hogy az első tibeti–angol szótár a magyar Kőrösi Csoma Sándor műve, és a híres tibeti Tun-huangi barlangtemplomokat a magyar származású Stein Aurél tárta fel, s az ott talált szent írásokat, tekercseket az angliai British Museum könyvtárába szállíttatta. Társaságunk tekintélyes, idős barátja Xang Cunbin úr volt, a Sanghaji Népszínház igazgatója, főrendezője, parlamenti képviselő, kínai drámaíró, a PEN Club tagja. A

Quing-dinasztia (1664–1911) történetéről írott drámatrilógiája világhírű, művének filmváltozata Hong-Kongtól Japánig, Manilától Amerikáig rendkívüli sikereket ért el.

Nála értőbb idegenvezetőt elképzelni sem lehetett volna. Bemutatta, hogy a pekingi Yonghe Gong – Harmónia és Béke Csarnoka –, Kína legnagyobb temploma mindazokat az elemeket vonultatja fel, melyek ezen a tájon jellegzetesek: fecskefarkos majolikatetők, észak-déli tájolású épületegyüttesek, faszobrok, festett gerendák, fakazettás mennyezetek, fából készült oldalfalak, faragott kőszobrok, hivatalnokok, szörnyek, állatok ábrázolásai, az örök életet szimbolizáló, elefántnagyságú óriásteknős – márványszobrok, istenszobrok, falfestmények, tekercsképek, kalligráfia, papírkivágások, finomművű edények, vázák, tükrök, zománcok, lakkfák, gyöngyház berakások, kerámia, porcelán, féldrágakő, csont- és fafaragások, selyemszővet, hímzések kápráztatják el a látogatót, aki, mint Marco Polo évszázadokkal korábban: ámulatból ámulatba esik.

Az emberi kultúra s műveltség bizony jó ideig egymásról mit sem tudva alakult, fejlődött. Képzeletbeli kultúrtörténeti utazásunk a világ körül egyhangú és hiányos is lenne, ha csupán a közeli vizeken eveznénk, s a távoli tengerekre ki sem merészkednénk. Ha India, Kína s az amerikai kontinens magasba törő, fénylő inka, azték, maja világítótornyait észre sem vennénk.

Európai konferencián egyszer arról kellett döntenie, hol legyen a következő nemzetközi összejövetel. Japán küldötte Szingapúrt javasolta, mire egy európai megjegyezte:

- Az nagyon messze van!
- Mihez képest, uram?! – kérdezték a japánok.

Bizony, bizony, mihez képest.

E kérdés maga a teljes igazság. Ki döntheti el, a távolságok honnan mérendők? Athén, Róma van messze a Gangesztől, vagy az ősi kínai múlt az óegyiptomiétól?

Marco Polónak sem volt könnyű dolga, legyőznie időben, térben s lélekben e távolságokat, s elhitetnie Európával mindazt, amit látott. Mesés gazdagságot, tudást, műveltséget.

Emberi világunk tengermélyi kagylóiban, ugyanazon időben, egymástól távol alakultak, fényesedtek a tudás gyöngyei. Századunk régészeti kutatásai töltötték meg történeti értékű tartalommal azokat a közel háromezer éves kínai krónikás feljegyzéseket, melyek tanúsága szerint a kínai civilizáció története hétezer évvel ezelőtt kezdődik. Krisztus előtt 4500 körül tanulták meg az állattenyésztést, 3200 táján a földművelést, 2600 körül az írást, számolást, selyemszövést, házépítést és a többi iparágat.

A mi világunkban az övékétől függetlenül az egyiptomi obirodalom s a sumér városállamok fénykorának fejezetei íródnak.

A SZENNYBE FULLADÓ TENGER

Földünk összterülete 150 millió km^2 , míg a három óceán – Atlanti-, Csendes-, Indiai-óceán – melléktengereivel együtt összesen 360 millió km^2 . Közülük az Atlanti-óceán ugyan nem a legnagyobb, kerekén csak 100 millió km^2 , mégis óriásnak tűnik, ha összehasonlítjuk a 44 millió km^2 területű Ázsiával, mely legnagyobb földrészünk, és a mindössze 10 km^2 alapterületű, az óceáni méretekhez képest parányi Európával, mely a tengeri környezetvédelem egyik központja.

Az Atlanti-óceán a legsósabb a három óceán közül. Az óceánok és melléktengerek vizének a színe összefügg a sótartalommal és a hőmérséklettel. Minél sósabb a tengervíz, annál sötétebb kék a színe, s a két legsötétebb kék szín az egyenlítő két oldalán található sómaximummal függ össze.

Ugyanezért kék a Földközi-tenger is. Minél kisebb a tengervíz sótartalma, annál jobban elhalványodik a színe. A tengervíz színének a hőmérséklettől való függését abban látjuk, hogy a hideg a zöld szín felé, a meleg pedig a kék szín felé hajlik. Ezért üt el olyan láthatóan a hideg Labrador-áramlás zavaros szürkészöld színe a meleg Golf-áramlás kékes vízszínétől. Természetesen mindehhez az ég színe is hozzájárul. A Földközi-tenger örökké kék ege nyilvánvalóan csak erősíti a tengervíz kékjét, viszont a magasabb szélességek felhői, ködfüggőnyei és esőfátylai szűkítik a tengervizet.

De nemcsak ezek a hatások, hanem egyre inkább a különböző szennyeződések is megváltoztatják a tengerek színét. Az Afrikát megkerülő szupertankhajók műszaki szempontból tökéletesek ugyan, mégis gyakran előfordul, hogy egy adott helyen elpusztítva az élővilágot, több százezer tonna olaj ömlik a tengerbe. Nem túlzás azt állítani, hogy szinte mindig látni valahol hajót, amelyikből éppen ömlik, vagy jobb esetben szivároog az olaj.

Egyes szakirodalmi adatok szerint több mint hatszáz madár- és emlősállat-fajt fenyeget a közvetlen kipusztulás veszélye, de ha ehhez a halakat, a kétéltűeket, a puhatestűeket is hozzászámítjuk, ez a szám még az ezret is meghaladja.

Az a hír is szemléletbeli hiányosságról tanúskodik, miszerint például Franciaország az Amoco Cadiz nevű tankhajó katasztrofája következtében mintegy negyedmillió tonna kőolajat veszített, mert az mind a tengerbe ömlött. De vajon ki tudná fölbecsülni, hogy milyen pusztítást végzett a kiömlött olaj a tenger élővilágában?

ENSZ-adatok szerint százhusz nagy partmenti város szennyvizének kilencven százaléka tisztítatlanul ömlik a tengerbe. A Földközi-tenger körül százmillió ember él, és évenként százmillió turista keresi fel a fürdőhelyeket. A halászflokkák mintegy nyolcszázezer tonna halat adtak az élelmiszeriparnak. Ezt a fogásmennyiséget az ezredforduló után feltehetően növelni

kell, hisz a lakosság várhatóan kétszázmillióra növekszik majd. De képes lesz-e a haldokló tenger eltartani a partján élő embereket? A jelek szerint aligha. A fertőzött víz már ma is a vírusos májgyulladást, vérhast, tifuszt, egyes helyeken kolerajárványt okoz. A tengerészek nemzetközi egészségügyi könyvecskéjében is időről időre rendszeresen ellenőrzik a tifusz, a tetanusz, kolera, himlő, sárgaláz elleni védőoltás beadását, dátumát igazoló bejegyzéseket. A tengerparti államok – természetesen nemcsak a saját érdekükben – egyre szigorúbb előírásokat vezetnek be. Így lépett életbe a görögök új környezetvédelmi törvénye, mely a vízszennyezés minden területére kiterjed. Az előírások ellen vétőknek ötvenmillió drachmáig terjedő pénzbírság mellett a börtönbüntetéssel is számolni kell. A törvény a görög és a külföldi hajókra, a tenger és a parti területek szennyezőire egyaránt kiterjed.

A tenger védelmére már a század elején hoztak rendeleteket. Azóta számos további radikális intézkedéssel kísérelték megóvni a tengerek, óceánok vizét és élővilágát.

A KORALLOK SZORÍTÁSÁBAN

A tengeren való tartózkodás edzettebbé teszi az embert. A szélsébség állandó ingadozása ellenállóbbá teszi a bört. A hűvös tengeri levegő hatására testünk alkalmazkodóbbá válik a hőmérséklet változásaival szemben, és megszűnnek a szárazföldön oly gyakori krónikus légúti panaszok. A tengerparti lakosság közismerten kevésbé hajlamos a hűléses megbetegedésekre, mint a szárazföld belsejében élők. Ez a tengerek nagyobb hőmérsékleti kilengéseket mérséklő hatásának köszönhető.

A nyár forróságát enyhébbé és elviselhetőbbé teszi a tengerről érkező szellő, a tél pedig azért szelídül meg, mert a tenger ilyenkor adja ki a nyáron elraktározott meleget.

Keresztülhajóztam a Vörös-tengeren. Nevét a víz színének vörösségára csillogásáról kapta.

Földünk e fontos átjáró tengere a korallzátonyok miatt a hajózásnak nem kedvez, mégis már az ókorban is jelentős forgalmat bonyolítottak le rajta. Kedvezőtlen éghajlatának általános jellemzője a nyári átlagos 33 Celsius-fokos hőmérséklet, a mindent kiszárító, forró, ciklonális vihar, a chamsin. Ez nagyon megnehezíti a hajósok életét. A forróság mellett még nehezebben elviselhető a levegő nagy páratartalma. A leghidegebb téli hónapban is 23 Celsius-fok az átlaghőmérséklet, ezek az adatok egyben arra is választ adnak, hogy a Vörös-tenger vizének felszíni hőmérséklete még télen is miért 21–22 fokos, nyáron pedig 35 fok. Nagyon kellemes volt ezt élvezni a hajó úszómedencéjében.

A Vörös-tenger korallzátonyai bizonyos távolságban kísérik a két partot, így a két zátonysor között a széles fő hajóúton kívül a zátony és a part között még egy-egy hajóút keletkezett. A korallzátonyok fölött csak 1–1,5 méter a tenger mélysége, ezért apálykor felszínre kerülnek a képződmények. A Vörös-tengeren állandó figyelmet követel a hajózás. Nem könnyű észrevenni a veszélyt, mert a napsugarak annyira vakítanak, s a víz felszíne annyira üvegszerűnek látszik, hogy a megfigyelőt teljesen megzavarja. További nehézséget okoz a szélfújta sivatagi homok, amely csillagos éjjel a látási viszonyokat erősen csökkenti. A roppant meleg okozta délibábszerű jelenségek a normális látási viszonyoktól merőben eltérnek.

TALÁLKOZÁS COUSTEAU-VAL

Az emberiség legrégebbi ékszerei közé tartoznak a korallok. A gallok például korallokkal díszítették sisakjaikat és fegyvereiket, és még ma is értékesek a korallgyöngyökből formált láncok. A korallszedés mesterségét – akár évszázadokkal ezelőtt – korallkereszt segítségével űzik. Ez fából készült uszályszerkezet, amelyet végighúznak a korallmezőkön. A két méternél hosszabb fagerendák hurok formájú kötélzettel vannak ellátva, és letörik a kiálló korallágakat. Ez a rablógazdálkodásszerű gyűjtőmódszer arra vezetett, hogy a Földközi-tengerből már majdnem teljesen eltűntek az évszázadok során képződött koralltelepek. Ami még megmaradt, a tenger alatti sziklaüregek oltalmát élvezi, ahová nem ér el a pusztító korallkereszt. A korallok tíz év alatt fejlődnek ki annyira, hogy kibonthassák a bűvárokat mindannyiszor rajongással eltöltő színpompájukat. Az algériai partok előtt ezért jelöltek ki védett zónákat, amelyekben csak egy évtizedes időközökben szabad korallt gyűjteni.

A korallok a tenger legkülönösebb lakói közé tartoznak. Csupán háromszáz esztendeje annak, hogy teljes fény derült arra, hogy növényyszerű külsejük ellenére parányi állatok.

Hogy milyen csodálatos teljesítményre képesek, erről egyebek között az Alpok mészkővonulatai „tanúskodhatnak”. Egymillió korallnak három évre van szüksége ahhoz, hogy két kilogramm meszet lerakjon. Bármilyen kicsik ezek a mennyiségek, mégis egész zátonyok és szigetek jönnek létre, ha e miniatűr „építések” éveken át végzik szorgalmas munkájukat.

Amikor a Vörös-tengeren, az etióp partoknál két kisebb csónakkal megközelítettük a korallzátonyokat, elhaladtunk Jacques Yves Cousteau kapitány Calypso nevű hajója mellett, mely minden bizonnyal újabb ismeretek szerzése végett tartózkodott ebben a térségben. Mi azután továbbhajóztunk, újabb,

titokzatos vizek világába, hogy az ezerarcú tengerrel ismerkedhessünk.

LÉLEGZŐ VILÁGCSODÁK

Az angolok, ha tehetik, még ebédidőben is a legközelebbi parkba sietnek, cipőjüket lerúgva a tükörsima zöld pázsitra heverednek, s amíg elfogyasztják háromszögletű szendvicseiket, élvezik a napsütést, a friss levegőt.

De nemcsak az angolok szeretik a természetet. A Margitsziget a legszebb séták lehetőségeit kínálja számunkra. Párizstól Cambridge-ig, Isztambultól a Csendes-óceániai szigetekig a kertek, parkok sétányai fiatalok, öregek, szerelmesek és turisták birodalmi. A természet szeretete, a táj művészi átalakítása, a cserjékkel, fákkal, virágokkal és pázsittal, álló és mozgó vizekkel építkező kertművészet az emberiség kultúrájának egyik legrégebbi formája. Az ókori Egyiptomban a kerteket a mostoha éghajlati viszonyok miatt építészeti szabályok szerint alakították ki, tulajdonképpen a semmiből elővarázsolva. Mezopotámiában a szabad természetet utánzó szabálytalan kert alakult, mely a dús, paradicsomi bőségű erdők hangulatát adta vissza. Erről a kertstílusról a babiloni hősmonda, a Gilgames-eposz is említést tesz. Kínában régi hagyománya van a szabálytalan kerteknek, az i.e. III. században általánossá vált az épületek „csillagképszerű” elhelyezése, s így a szétszórta épületekből különböző hangulatokat keltő kertrészeket lehetett tekinteni. A japánok a tájakat utánózták parányi kertjeikkel, s ezzel az ősök iránti vallásos tiszteletüket fejezték ki.

A japánkert gyönyörű tájképillúziót kelt, sziklakompozícióit szerte a világon megcsodálhatjuk, nevezetesen: Párizsban az UNESCO-palotában vagy a budapesti állatkertben. Az ókori

görög kertkultúra Nagy Sándor birodalmában virágzott fel a Földközi-tenger egész medencéjében.

A rómaiak a görög kertművészet vonásait ötvözték egybe afrikai, kis-ázsiai vonásokkal, s hagyták örökségül a következő századoknak. Az előkelő rómaiak villakertjei, tavak, patakok, vízesések, babér- és platánfák, mirtuszcserjék színpompás együttesei.

A középkorban a várak és kolostorok kerengőtől körülvett udvarán kicsi és szerény kerteket létesítettek, oda virágokat és haszonnövényeket ültettek. A rózsza és a lilium – a pogány rómaiak kedvelt virágai – tiltott növények voltak, s csak a lovagkorban terjedtek el. Oxford és Cambridge kollégiumainak udvaraiban ma is találhatók hasonló kertek.

Nagy fellendülést jelentett a tökéletesen megszerkesztett, arányos, olasz reneszánsz kert megjelenése, mely a németalföldi tapasztalatokkal együtt erősen hatott a Franciaországban kialakuló barokk kertépítő stílusra. Le Notre francia kertépítő művész munkájának eredményeképpen a francia kertművészet olyan csúcspontot ért el, mint a versailles-i park. Francia hatásra készült – Bessenyei szavaival élve – a „Magyar Versália” is, a Fertődi kastély, s az 1764-ben létesített Fertődi park.

A franciakeret geometrikus elrendezésű, nagyszabású, a növényzetet építészeti rendre és formára kényszerítő kertépítés. Ez a stílus főképp a szökőkutakat, a kerti pavilonokat, a nyírt fasorokat és a pontosan kimért virágágyakat kedveli. Stílusjegyei jól megfigyelhetők Párizsban a Tuileriákban és a Luxembourg-kertben. A Luxembourg-palotától keletre áll a remekmű Medici-kút, melynek szobordíszítésén Léda kacérkodik a hattyúval. A Tuileriákat Le Notre, „őfelsége kertjeinek ellenőre” tervei alapján készítették, Medici Katalin utasítására, hogy a „nemes hölgyeknek és uraknak sétahelyül” szolgáljon.

A múlt században Európa-szerte általánossá vált az angolkert. Magyarországon Kazinczy Ferenc volt lelkes pártfogója és kezdeményezője. Az angolkert a szabad természetet utá-

nozza. Kitűnő példa erre a Hyde Park Londonban. Az egyházi tulajdonban lévő, 158 hektár kiterjedésű mezőt VIII. Henrik királyi parkká alakította át. Találhatunk itt mesterséges tavat, a híres Serpentine-t, de itt van a brit főváros legkellemesebb szabadtéri strandja is: a Lido. A park világhírű csücske a szónok-sarok.

A kertek, parkok telepítése egyre fontosabb szerepet kap napjainkban. Esztétikai hatásukon kívül biológiai funkciójuk a felgyorsult urbanizáció következtében egyre növekszik, létkérdéssé válik.

II.
AZ ÉDEN NYOMÁBAN

AMI AZ ÉDENBŐL MEGMARADT

Érintetlen tájak, amelyeket az ember még nem alakított át, nem pusztított el, ahol napjainkban is a „Természet” az úr.

Világszerte találunk a természet vagy emberkéz alkotta helyeket, ahol a szépség és a harmónia varázslatos légköre honol, ahol körülölelhet bennünket mindaz, ami az elveszettnek vélt Édenből megmaradt. Sivatagokat, barlangokat, folyók medrét, hegyeket, völgyeket.

„És ültete az úr Isten egy kertet Édenben, napkelet felől, és abba helyezteté az embert, akit formált vala.” (Mózes I. könyve a Teremtésről, 2:8) A világ majdani, leghíresebb, élelemmel, bőséggel teli, jól öntözött kertjének gondozója az első ember, Ádám. Az Édent, olvashatjuk a Teremtés második szakaszában, folyó szeli át, majd kilépve onnan, négy ágra szakad: Pison, Gihon, Tigris és Eufrátesz. Az úr „mindenféle mezei vadat és mindenféle égi madarat” teremt Ádám kedvéért, majd Évát, hogy Ádámnak asszonya legyen. A kert, amelyből Ádám és Éva kiűzetett, megigézte az ókor gondolkodóit, majd a keresztényeket, a bibliamagyarázókat, művészeket, írókat, festőket. A teremtés könyvében csak annyi olvasható, hogy a fügefa volt az élet fája – a későbbi hagyomány pálmafaként emlegeti –, a jó és a rossz tudásának fáját pedig banánfának azonosították. Elnevezésére a görög paradeisosz perzsa eredetű szót kezdték használni, melynek jelentése „körbezárt földdarab”. A bibliai leírást számosan gazdagították a múlt idő során: a sumer Gilgames-eposzban található, ahogy a hős megy fel a hegytetőre, az „istenek kertjébe”, a bokrokon drágakövek, gyümölcsök és lazúrkő levelek csillognak. Homérosz beszámolója a „világ végén” található Elíziumról – elíziumi mezőkről – szól, ahol sohasem esik a hó, ahol nem tombol a szél, csak a tengerek felől fúj „lágy, frissítő szellő”. John Milton az Elveszett Paradicsom című eposzában bámulatos beleérző ké-

pességgel jeleníti meg az Édenkertet, mely ösvényen érhető el, a kapuban őr áll, belül pedig zuhatagos patakok folynak (mint-ha a Niagara-vízesést írná le). Ez a miltoni varázs lelhető fel az iszlám paradicsomban is, ám ez az Édenkert a mennyek országában található. Az istenfélő muzulmánok – írja a Korán – a túlvilágon kerteket kapnak jutalmul. A muzulmán hívők kertek segítségével varázsolják a földre az „égi paradicsomot”, ahol a csillogó medencékben az égbolt tükröződik, kutakból víz csobog, virágok illatoznak, és üdítő árnyékot adnak a fák. A keresztények még ötszáz évvel ezelőtt is inkább az Édenkert földi létezésével foglalkoztak. Egyik vélemény szerint Ádám és Éva kertje elpusztult a vízözönben, a másik szerint, mivel hegytetőn állt, a vízár elkerülte.

Kolumbusz útjairól visszatérve már úgy vélte, hogy a világ valójában lekerekített körte alakú, inkább labdához hasonlatos, a körteszár tetején vagy a labda dudorán lelhető meg az Édenkert, „ahová senki sem mehet el, csak az Isten engedélyével”.

Az Édenkertet bibliai valóságában sohasem találták meg, Ádám és Éva paradicsomi életének helyszíne mintha mégis létezne az Ararát hegyén, a Gangesz medrében, a Himaláján, a Niagara-vízesés zuhatagában, a Góbi-sivatagban: Földünk természetes vadságában és szépségében pompázó tájain, ahová világ körüli utazásra indulunk, s megtekintjük mindazt, ami az „Édenből megmaradt”.

ÖKOLÓGIAI CSODA

(A Niagara-vízesés)

A világ egyik nagyszerű természeti „csodája” a Niagara-vízesés. Bármilyen gyönyörű is az egyesült államokbeli vízesésszakasz, sokkal inkább magával ragadó, megrázó a másik ol-

dal, a híres Horseshoe- (Patkó-) vízesés, az Egyesült Államok és Kanada között. A valóban patkó alakú vízesés, melyet az erózió alakított, formált ilyenre, 917 méter széles és 48 méter magas. Elemi erővel zuhan itt alá a folyó zöldes vize, és a mélyben elporladva valóságos függőnyt von a táj fölé. Morajlik, bömböl az egész sziget a természet hatalmas erejű munkájától, pillanatról pillanatra változik a látvány. Télen pedig, amikor a vízesés egyes zuhatagai befagynak, talán még lélegzetelállítóbb a hatása. Az alázuhanó víz mint atommeghajtású jégtörő szakít utat magának a vastag jégpáncélban, s aztán mint vulkán kráteréből a láva és a törmelék lövell ki mélységes üregéből, vízpára közé szorítva a jégdarabokat, hógörgetegeket. A hóborított, fehérbe öltözött tájban messzire száll a riánások, jégrobbanások földöntúli hangja. Sír, jajgat, kacag, táncol a természet. Van ebben valami istentől kapott erő, valami természetfölötti, amelytől a szívem is gyorsabban ver, ahogy itt állok az egyesült államokbeli oldalon.

New York állam második legnagyobb városa Buffalo. A Nagy-tavak rendszerében, az Erie és az Ontario között kulcsfontosságú szerepet tölt be. Erre haladtak az utak már a XIX. században az újonnan meghódított északnyugati vidékek felé, erre szállították a gabonát és az ércet – vasérc és más fémek –, erre épültek ki a földrészt kelet-nyugati, illetve észak-déli irányban átszelő vasútvonalak, erre vezettek az első távvezetékek, itt lehet gyorsan átjutni Kanadába.

Az ipar gyors fejlődését magyarázza a nyersanyag közelsége, olcsó szállíthatósága, és szinte elsőnek az észak-amerikai kontinensen itt hasznosították a vízi energiát.

A Niagara olcsón szolgáltat villamos áramot. Ez a hatalmas fejlődés három évszázad alatt következett be, a fehér ember a XVII. század második felében jutott el ide. 1679-ben a Mississippifelfedezője, La Salle építette itt meg kis hajóját, a Griffint, az első hajót, amelyet európai ember a Nagy-tavak vizére bocsátott.

Mekkora élmény lehetett európai ember számára, amikor 1678-ban elsőnek a vízesést meglátta!? S mekkora, tegyük hozzá: öröm, hogy építkezéseivel ezt az „édeni” természeti csodát nem rombolta ökológiai katasztrófává. Az első európaiak még más formában láthatták a vízesést, mely ugyanis folyamatosan „hátrál”, mind jobban alámossa maga alatt a kőzeteket.

A lezuhanó, hatalmas erejű vízsugarak összetördelik a mészkő- és dolomitrétegeket, bennük üregek keletkeznek, amelyek végül is, alátámasztás híján leszakadoznak. Geológiai vizsgálatok bizonyították be, hogy 12 ezer évvel ezelőtt – az utolsó eljegesedés utáni korszak kezdete – még 12 km-rel északabbra, a Niagara folyó alsóbb szakaszán volt a vízesés. Már 1678 óta is mintegy háromszáz métert hátrált a zuhatag az erózió következtében. Megfigyelések alapján évente 20–120 cm a „visszalépés” mértéke. A tudósok igyekeznek megmenteni a Niagara jelenlegi formáját. Harminc évvel ezelőtt például a vízesés egyesült államokbeli szakaszát ideiglenesen elzárták, hogy a kőzetrétegeket szemügyre vegyék, s betoninjekciókkal megerősítsék. A Niagara folyó alig 54 km hosszúságú, az Erie-tó vizét szállítja tovább a száz méterrel alacsonyabban fekvő Ontarióba. Ennek a százméteres esésnek csaknem fele kisebb zuhatagokon oszlik meg, a másik fele alkotja az egyetlen hatalmas vízesésrendszert: a Niagara-vízesést. A Niagara folyót kettéosztó kecskesziget – Goat Island – partján közelebb juthatunk a csodálatos látványhoz. A folyót a sziget két ágra osztja: közvetlenül a sziget csúcsánál zuhan a víz a meredeken északi irányba forduló mederbe. Ha a sziget csúcsán állunk meg, arccal a folyás irányába, jobb kézre van a vízesésnek az a része, amely az Egyesült Államok területére került. Ez a keskenyebb ág vizét szállítja ugyan, de széles fronton zuhan le: mintegy 328 méter széles és 51 méter magas. A sziklák, a meder kisebb szigetei ezt a vízesést is több részre osztják. A leglátványosabb a középső szakasz, ennek a neve a

Menyasszonyi Fátyol (Bridal Veil). A túlsó oldalon pedig ott zubog a híres Patkó, melyhez a kanadai oldalon liftrendszer viszi el a látogatót. Vízhatlan köpenyben, sapkában sétálhatunk gyaloghídon, ösvényeken a vízesés tövében egészen a Menyasszonyi Fátyolhoz. Ehhez fogható látványos vízesés alakulhatott ki – tudós vélemények szerint – a bibliai és még az azt megelőző időkben, amikor az édesvízű Fekete-„tenger” még nem állt összeköttetésben a Földközi-tengerrel.

A hőmérsékletváltozást, és csillapíthatatlan esőzést követő özönvíz megemelte a Földközi-tenger vízszintjét, zuhatagokban, vízesésekben tört át a Fekete-tenger medrébe, kialakította a Boszporuszt, a vízár egészen az Ararát csúcsáig elért, Noé – ősi sumér változatban Utnapistim – élte túl a természet tombolását, bárkájában állataival.

Remélhető, hogy a Erie-tó és az Ontario ily módon sohasem „egyesül”, s a Niagara-vízesés az emberiség ökológiai csodája maradhat.

A VILÁG TISZTELETET PARANCSOLÓ KÖZEPE

(Ararát hegye)

– Gyűlhat szerencsecsillag, mely elvezet a perzsák legendás városaiba: Perszepoliszba, Szúzába? – kérdeztem.

– Ha kapsz vízumot – felelte szír orvostanhallgató útítársam a damaszkuszi repülőtéren – az Ararát völgyén át Törökországból bejuthatsz, és tátva is marad a szád!

Úgy lett. Harmincöt dollárért feljutottam az Isztambulból Teheránba induló buszra. Anatólia hegyei között az iráni rendszámú Mercedes fáradhatatlanul kapaszkodott fel a csúcsokra, s a 2500 km nagyobb részét magunk mögött hagyva feltűnődezett előttünk a bibliai táj, Noé és az özönvíz történetének

levegője. Sötét éjszaka volt már, amikor az iráni határövezetbe értünk. Csak a Hold és az Ararát hóborította csúcsa fehérlett, itt, Kelet-Törökország, Irán és Örményország határán, ahol 5165 m magasságban a hófedte Ararát dőfi át a fellegeket. Gyönyörűséges gúla alakjával – látható volt másnap már hajnalban – hirtelen emelkedik ki a poros, egyenetlen fennsíkbold. Az örök hó háborítatlan csendjéig nyúlik a hegy koronája, a vakítóan fehér sapka még most július derekán is. A hagyomány szerint ott fenn az ormokon feneklett meg egykor Noé bárkája. „A bárka pedig a hetedik hónapban, a hónap tizenhetedik napján, megfeneklett az Ararát hegyén.” (A Teremtésről, 8:4)

Az itt élő perzsák és örmények évszázadokon át lehetetlennek tartották az Ararát megmászását a magasság, az elrettentő hósapka, és a hegyhez kapcsolódó misztikus veszélyek miatt. A XIX. század elején az Ararát vidékére látogató brit utazó, James Morier a hegyen lakó „hóférgéről” hallott történeteket. De nemcsak titokzatos lényekről terjedtek mendemondák, hanem vadállatokról is beszéltek az emberek: medvékről, vad-disznókról, hiúzokról, leopárdokról, gyilkos mérgű kígyókról, pókokról. Valaki még sárkányt is látni vélt, aki fenyegette az utazó kereskedőket, szembeszállt a banditákkal és útonállókkal.

Morier a veszélyek ellenére is, a titokzatosságát és szépségét régóta őrző Ararátot így jellemezte: „Valamennyi része tökéletes.”

Ma már a nem veszélytelen, vad kutyák és a lavinaveszély sem akadályozzák az Ararát csúcsának megmászóit, hogy megcsodálják a bibliai idők óta örök táj fennsíkjait, völgyeit, ormait s az Ararát csúcsát. A Teremtés könyve mondja el a hegy és Noé bárkájának történetét: Isten, az emberi faj gonoszágától elcsüggedve, pusztító özönvízről határozott. Egyedül Noét és családját kívánta megkímélni, ezért felszólította, hogy építsen bárkát családjá s a föld madarainak és állatainak megmentésére.

Negyven napon és éjjelen át ömlött az eső, mígnem az egész földet beborította. (A Bibliánál ősbibb kínai és sumér hagyomány is említést tesz a pusztító özönvízről.) Mikor apadni kezdett a víz, a bárka megfeneklett az Araráton. „És lön negyven nap múlva, kinyitá Noé a bárka ablakát, melyet csinált vala, és ... kibocsátá a galambot is, hogy meglássa, vajon elfogytak-e a vizek a föld színéről”. A Teremtés könyve leírja még, hogy a galamb először visszatért a bárkához, mivel a földet még víz borította. Hét nappal később újból kirepült, és csőrében olajfaággal tért vissza, újabb hét nap múltán Noé ismét kiröppentette a galambot, amely ezúttal nem tért vissza, jelezve, hogy a föld eléggé fölszáradt; így Noé és családja, valamint az állatok elindulhattak, hogy újból benépesítsék a földet.

Morier feljegyezte, hogy véleménye szerint a vízözön óta senki sem érte el a csúcst, mert a havas tetőhöz vezető meredek emelkedő lehetetlenné teszi a kísérletet. Egy harminchét éves német professzornak 1829-ben mégis sikerült. Friedrich Parrot, őt kísérővel, a harmadik próbálkozásra feljutott a csúcsra. Egy fakeresztet állítottak fel, és egy pohár borral köszöntötték Noét, aki egyben a szőlőművelés atyja.

Heinrich Schliemann is bizonyította, miután Homérosz Iliász című művétől indítva megtalálta és kiásta Tróját, hogy a mítoszok (hagyományok) rendelkezhetnek valóságtartalommal. Akadtak számosan, akik Noé elveszett bárkáját kutatták. A talált fatöredékek radiokarbon-vizsgálata mind ez ideig nem igazolta a Noé idejéből való származást, az ősi eredetet. James Bryce történész 1876-ban expedíciót vezetett az Ararát csúcsára, nyár végi hőségben, kozákok kíséretében indult el, s mint írta: vonzotta „a fent szikrázó csúcs látványa, mely olyan volt most, mint egy keleti szépség.” Majd így írt: „Ha valóban innen indult el ismét az ember a néptelen földre, elképzelhetjük miként történt a nagy szétszóródás”... „s ennél tiszteletet parancsolóbb közepe nem is lehetne a világnak.”

EGYIPTOM ERŐFORRÁSA

(A Nílus)

A Nílus vize évezredek óta öntözi Egyiptom földjét. Gémes-kútjainkhoz hasonló „sadufok” a folyó partjain háromezer-ötszáz éve használatos: A vízbe merített vödört a kar ellennehezéke segítségével emelik ki. Az egyszerű szerkezet sokfelé látható, bár csekély területet képes öntözni.

A költőket is megihlető folyó – ahogy James Leigh Hunt írja – „átfolyik a régi hallgatólag Egyiptomon és homokzátornyain, olyan, mint valamely súlyos, hatalmas gondolat, amely keresztülhatol az álmon...”

Az óegyiptomiak a Nílus megtestesítőjeként Hapi istent tartották, a termékenységére utalva szakállas férfiként, női melllel ábrázolták falfestményeken, templomokban. A néphit azt tartotta, hogy az istenség feneketlen korszájából döntötte ki az évenkénti áradás vizét. A római író, Seneca is beszámolt arról, hogy mekkora lelkesedést észlelt egyiptomi látogatása során a folyó áradásakor: „Csodálatos látványt nyújt a földeket előntő Nílus. Eltűnnek a síkságok, elrejtőznek a völgyek, csak a városok emelkednek ki szigetekhez hasonlóan és a csónak az egyetlen közlekedési eszköz. Mennél jobban alámerül a föld, annál nagyobb a nép öröme”.

A nap forrón tűz a tájra, s mint a núbiai sivatag a szudáni határszélen, egybefüggő homokmező lenne egész Egyiptom földje, ha a Nílus nem éltetné. Már az ótestamentumi Ábrahám idejében írott törvényekkel és törvényes kormányzattal rendelkező ókori egyiptomiak a föld első civilizált népei közé tartoztak. A Nílus áldásos módon minden évben árad, s az ismétlődő áradás előnti a partokat, bő üledéket rak le a növények számára, majd visszahúzódik. A hihetetlenül termékeny völgy a Nílus két oldalán folyamatos gazdálkodást eredményez Egyiptom lakossága négyötödének, a földművelő fellahoknak.

Bő terméstől roskadozó datolyapálmák árnyékában tevecsor-dák látványa tárul a szemünk elé, banánültetvények, kukorica- és gabonatóblák között számárháton közlekedő fellahok. A Nílus vize éltette földeken túl magasodnak Kairó mellett, az ősi Egyiptom dicsőségét jelképező gízai piramisok. A három óriási építményt a Kr. előtti harmadik évezredben emelték. Keopsz piramisa a legnagyobb: két és fél millió mészkőtömbből áll, és majdnem százötven méter magas.

A termékennyé vált földeken öntözés és a napsütés hatására olyan gyorsan nőnek a növények, hogy a fellah állandóan szánt a hagyományos igába fogott ökörrel vagy bivallyal, vagy éppen a termést gyűjti be. Ekéje hosszú fatörzsből készül, keskeny vége pedig vasalt.

A talaj évente többszöri betakarítást tesz lehetővé: a fellah termesztette lóhere a birszem, amivel állatait eteti, egy hónap után belül kizöldül. Sokszor egyszerűbb az állatokat a mezőre terelni, mint a növényeket begyűjteni. A fellah hosszú ruhájában, kis kerek sapkát viselve szánt: vékony alkata, napbarnított arca, magas arccsontja a templomfalak alakjait idézi fel. Az asszonyok a folyóparton mossák a ruhákat, pálmalevéllal fedett házaik egyszerűségéből bibliai hangulat árad.

A Nílus az egyiptomiak számára az újjászületést és az örök életet jelképezi. Eredetétől a torkolatáig 6600 km folyamával földünk leghosszabb folyója. Afrika mélyén csordogálnak ikerforrásai: a Fehér-Nílus a Viktória-tó folyóágaiból áramlik északra a Szudáni Kartúmig, a dúsabb vizű Kék-Nílussal itt találkozik. Innen hömpölyög tovább Kairóig, ahol két fő csatornára oszlik, s mindkettő a Földközi-tengerbe ömlik. E két ág közti termékeny Nílus-delta leírása a Bibliából ismert: „...az élet kellemes, a föld tele minden jóval, naponta bőséges az élelem, a kis falvakban igen sok a hal, a nagyokban pedig sok a madár. A mezőkön zöldell a fű, a folyópartokon datolyafák sorakoznak... A magtárakban feltornyozott árpa- és tönkebúzahalmok csaknem az égig magasodnak. Hagyma és póré-

hagyma, kerti saláta, gránátalma, alma, olajbogyó, füge a gyümölcsöskertből, az egyiptomi Ka édes bora és kiváló méz szolgál élelemül...”

Az egyiptomi nép folyó iránti tiszteletét bizonyítja a háromezer éves Nílus-himnusz: „Üdv a Nílusnak, amely a földből ered, és elősegíti Egyiptom népének életét.”

Hérodotosz, az ókori történetíró ezért is írhatta ott járta után: „Egyiptom a Nílus ajándéka”.

PÁRATLAN TERMÉSZETI CSODA

(Az Ayers-szikla Ausztráliában)

Az Ayers-szikla, a bennszülöttek nyelvén Uluru hajnalban és naplementénél mélyvörös színű. „Egyetlen szikla volt a hegy, amely hirtelen emelkedett ki a síkságból. Az általam talált, néhol óriási barlang formájú üregeket vízmosás vájta ki” – jegyezte fel William Gosse felfedező, amikor 1873-ban megtalálta az Ayers-sziclát, és sikerült feljutnia a tetőre is. Nem ismerve a bennszülött Uluru nevet, a hegyet Dél-Ausztrália akkori miniszterelnökéről nevezte el.

Pedig a bennszülöttek már ősidőktől fogva szent helyként tisztelték a helyet, az álomidő óta, amely hagyományaik szerint azt a kort jelöli, amikor elődeik az országba vándoroltak. Cselekedeteik, lábuk nyomait – vélik – sziklák, barlangok, fák és víztócsák őrzik. Az Uluru szikláin látható véseteket szellemőseik alkotásainak tartják.

A bennszülöttek számára élő valóság az álomidő hagyománya, és festményekkel fejezik ki tiszteletüket a természet adta környezet iránt.

A világ egyik legnagyobb és leghíresebb sziklája Ausztrália közepén emelkedik, Alice Springs várostól délnyugatra, 320

km távolságban. A földpátban bővelkedő lekerekített homokkötőmeg 335 m magas, kerülete pedig 8 km. Meghökkenítő látványát, a páratlan természeti csodát növeli, hogy labdaként emelkedik a végtelen pusztaság fölé, a sivatagi tölgyek, ezüst-fehér fűfélék között. A szikla, akár egy mozdulatlan óriáskaméleon: változtatni képes színét. Mintha nappal magába szívna a napfényt, hogy hajnalban és alkonyatkor milliányi rubinkő ragyogásával, izzó, vöröslő pompában hirdette a teremtés csodáját. Mintha a föld szívverése hallatszana ilyenkor.

Thomas Keneally ausztrál író szerint „fontos, megtartó jelképe” az ország fehér bőrű lakosainak is. Az ausztrálok tömegesen keresik fel a kősziklát, s lenyűgözi őket a naplementénél tizianvörössé változó szikla, melyről vihar után pedig, mint az óceánok mélyéről a felszínre emelkedő bálna testéről zubog le a tajtékos vízuhatag. A természet e varázslatos alkotásának geológiai története évmilliókra nyúlik vissza. Ősi óceánfenék részét képezte, majd a földmozgások a kérget felfelé fordították. A mindent lekoptató eróziós erők a sziklát sem kímélték, barlangokat, üregeket, barázdákat és éleket hoztak létre, a homokkő felület egészében mégsem vált semmivé, s ahogy a kígyó hullatja el a bőrét, az Ayers-szikla felülete úgy válik le egyenletes rétegekben, s mégis eredeti pompájában dacol az idővel.

Érthető is, hogy a bennszülöttek számára az Uluru nem csak egy földből kiemelkedő hatalmasabb kötőmb, hanem történelmük eleven emléke. Legendák sora számol be a természeti csoda változásairól. Charles Montford antropológus írja: „a hatalmas és szép vidék többé már nemcsak szakadékokból és színfoltokból áll: Minden életre kelt a bennszülöttek által elmesélt történetek nyomán...”

A sötét tátongó mélyedések harcosok száját jelzik.

FUDZSI, A SZENT OROM

Valószínű, hogy a japán művészek tették világhíressé a Fudzsit, az pedig bizonyos, hogy a hegy alakította művésszé fejlődésüket. Andó Hirosige 1858-ban tette közzé színes fametszeteit magába foglaló könyvét: A Fudzsi hegy látképei címmel. A képen látható Fudzsi magával Japánnal azonosítható.

A Fudzsi hegy 3776 méter magasságával Japán legmagasabb és legszentebb hegye, a buddhisták és különösen a sintoisták tiszteletének tárgya. A sintoisták a természet minden művében felsőbbrendű lények, kamik jelenlétét képzelik. A Fudzsival kapcsolatosan ez különösen igaz, a sintohívók legnagyobb tiszteletben álló hegye. A japán buddhista hagyomány szerint 1300 évvel ezelőtt szétnyílt a föld, létrejött Japán legnagyobb tava, a Biva, s az üregből pedig kiemelkedett a hegy. Tény, hogy Japánban a szigetvilágot a földmozgások hegyvonulatokra és tavakra formálták: Honsú szigetét keresztülvélő vetődés mentén közel háromszáz vulkán alakult ki, köztük a fenséges Fudzsi.

Lafcadio Hearn amerikai író száz évvel ezelőtt írta: „Japán leggyönyörűbb látványa... szikrázó napokon a távolban megjelenő Fudzsi... fehér kúpja ilyenkor a mennyből függeszkedőnek tűnik.” Az író élete végéig Japánban maradt, felvette a japán állampolgárságot és a Jakumo Koizimi nevet. Macuo Baso a XVII. századi híres japán költő arról írt: milyen a hegy, amikor azt felhő takarta: „Ámbár a Fudzsit a téli eső és köd rejtje el, ilyen napokon is örömet okoz.”

A Fudzsi északi oldalának lábánál tavak húzódnak, egyikük a Sodzsi-tó, melynek csendes, üvegsima vizén evezve a hegy páratlan látványa tárul a szemünk elé, különösen tavasszal, amikor a környék virágzó cseresznyefái, azáleái színezik a tájat, ősszel pedig a tavak között elterülő erdők pompás lombzata nyújt felejthetetlen látványt.

Richard Gordon Smith brit utazó és természettudós jegyezte fel a XIX. század végén: „A hegy bárkiben tiszteletet kelthetett, és elgondolkoztathatta az embert: szükségszerű, hogy művészet és hódolat fakadjon azokból, akik e látvány közelségben születtek.” A sintoizmus a hegyet szent helyként tiszteli, és a múlt század közepéig minden hívő kötelességének tartotta, hogy életében legalább egy alkalommal felmásszon a hegyre. Fehér tunikás, szalmakalapos és szandálos zarándokok tömegesen lepték el a hegyre vezető utakat. „Légy tiszta! Maradj szép, ó te hegy!” – kántálták a mágikus szavakat.

Itt meg is említhető Fukazava Hicsiro: *Zarándokének* című megrázó erejű elbeszélése, mely azt a hagyományt eleveníti fel, amelynek végeredménye, hogy az idős, halálukat érző családtagokat felviszik a hegyre, s ha éppen akkor elered a hó, az istenek viszik át őket a túlvilágra. A hegyet már Japán bennszülött ajnu népe – Hokkaidó szigetén még ma is élnek – szentnek tartotta, s a tűzistennő Udzsi után nevezték Fudzsinak.

A hagyománytisztelő japánok, akik napjainkban is százezrével zarándokolnak a hegyhez, megtartották a hegy nevét és a szentség tiszteletét. A túlvilágba vezető kapunak vélik a buddhisták, a sintoisták templomokat emeltek Szengen-Szama istennőnek – Konohana Szakujahime néven is ismert –, akinek köszönhető, hogy a gyümölcsfák virágai oly csodás színekben pompáznak.

Mítosz meséli el, hogy az istennőt a Fudzsi-kráter fölött fénylő felhőben lebegve látni lehet.

HOLDBÉLI TÁJ A FÖLDÖN

Kappadókia

Törökország közép-anatóliai térsége Földön-kívüli, holdbéli tájra hasonlít. Az ókorban már Kappadókiának nevezett Göreme-völgyben a víz és a szél munkája következtében különös, szürrealista táj alakult ki. A sziklák némelyike úgy néz ki, mintha kőfaragók munkája lenne, a sziklatemplomok belsejét viszont valóban emberi kezek vájták ki.

A legközelebbi repülőtér Kayseri városában van, Ankarából és Isztambulból belföldi járatok indulnak. De autóval is megközelíthető a Göreme-völgye, ahol napjainkban is folynak a régészeti feltárások, feltételezik ugyanis, hogy a völgytől délre elhelyezkedő két földalatti város: Kaymakli és Derinkuyu föld alatti alagúttal voltak összekötve. Feltételezés csupán, hogy a városok a hettiták korából, az i.e. II. évezredből valók. Kaymakli szerteágazó labirintusai négy különböző szinten helyezkednek el, itt élelmiszer-tárolókat, kutakat találtak. Derinkuyu város nyolc föld alatti szintből állt: feltártak itt is élelmiszerek tárolására alkalmas korsókat. A Göreme-völgy sziklatemplomai és kápolnái a X. és XI. századból származnak (néhányuk még régebbi). A barlanglakó közösségek a sziklába vájt üregekben, termekben éltek. A Göreme-völgyben háromszázhatvanöt templom van, egész Kappadókiában jóval több. Sok száz sziklatemplom falain megcsodálható a bizánci művészet pompás gazdagsága. Kappadókia a források szerint hettita, majd óperzsa, végül a Római Birodalom területe volt.

A korai keresztények kedvelt tartózkodási helye lett, ahová elvonulva szent életet éltek, hogy Istenhez közelebb kerüljenek. A remeték cellákat is formáltak maguknak a sziklaüregekből. Keresztény templomokról híresült el ez a hely: van itt puritán egyszerűségű helyiség és kupolás, boltíves belső térformájú imahely. Valaha egész városok működtek itt, sok-sok ezer ta-

got számláló közösségekkel. Az iszlám hódítások idején a barlangrendszerek a keresztények búvóhelyei voltak. A veszély megszűnte után bizánci stílusú templomokat alakítottak ki, freskók, rajzok díszítik a kőfalakat.

Itt évezredek vulkáni kitörései hamuval, iszappal és lávával terítették be a vidéket, az eső lemosta a puha földréteget, s a kemény kőzetből álló szilakompozíciók maradtak a felszínen. A természeti erők csodás alkotása jött létre.

A sziklatemplomok falaira vésték a díszítményeket és rajzokat, későbbi eljárás szerint gipsszel vonták be a falakat festés előtt.

A Göreme-völgyben található *Sötét-templom* (Karanlık Kilise) egyedülállóan értékes freskókat rejt, a kifakulatlan képek eredeti szépségükben pompáznak, mert nem érte őket a napfény. Ezeréves az imaháza, étkező (refektórium), hat szintes föld alatti kolostor, cellák, konyha tartozik a barlang-együtteshez. A *Kígyó-templom* (Yılanlı Kilise) freskója kígyót vagy sárkányt ábrázol, amelyet Szent György éppen megöl. Az *Alma-templom* (Elmalı Kilise) falainak, kupoláinak festményei Jézus életének jeleneteit mutatják be.

A Bizánci Birodalom bukásáig éltek itt keresztények, a templomokat egészen a múlt század elejéig használták. A tájon pedig holdbéli csend honol.

A HINDU SZENT FOLYÓ

A Gangesz

India befelé fordul. Íróasztalomon fehér, intarziás márványtálka, közepén színes kővirágok: kagyló és drágakő levelek, a virágszirmok kaleidoszkópként simulnak a hideg, sima márványlapba. Az indiai mogul díszítőművészet remeke az agra-i Tadzs Mahal, kicsiben ez a tálka egy szelete az indiai múltnak: indiai látogatásaim emléke. Benne mintha hömpölyögni látnám a szent Gangeszt, sok ezer éves várost, Benáreszt, a hindu zarándokok millióit. Az ókori, középkori sikátorok sötétségében szent állatok, virágillat, bételárus, vonuló bivalycsorda, mesés ékszerüzlet, zsebtolvajok, utcai forgatag, kolduló leprások, kolerajárvány és az indiai múlt csillogó bölcsessége eleve nedik fel bennem.

„Ha valakinek csupán a csontja érinti meg a Gangesz vizét, akkor is a menny megbecsült lakója lesz” – hagyta örökölni ránk a Mahábharáta. A szent Gangesz Vergilius, Ovidius és Dante képzeletét is lázba hozta.

A monszun most előttünk tombol, itt most süt a nap és a zöldellő mesés India a negyvenöt fokos melegben mint egy gőzfürdő ölel át bennünket. Itt az ötezer éves múlt és a jelen együtt lélegzik.

Távolodunk a jelentől, a hindu zarándokok zsvájától, s mintha már Ninive falai közt jártunk volna az ókorban, a legregébbi időkben. A folyóparton ősi hindu eposzokat énekelnek a bárdok, százezernél is többen ünneplik Ganga születésnapját.

A zarándokok bivalytejből készült, vajba mártott, gólyaszirmokkal teli kicsi papírcsónakokat bocsátanak a vízre, meggyújtják őket. Alkonyat óta világítanak a vízen lefelé hanyódó, apró lángocskák. A folyó megtisztító erejétől, vélik, megszabadulnak az újjászületések útjától. Éppen hatalmasságok állnak a

hamvazólépcsőknél, gazdagok, előkelő kasztbeliek. Nekik vajon jobb, mint a szerényebb származású sudráknak?

A gyászszertartás és az elmúlás átélése közepette láthatóan: nem. Egész nap égetik a holttesteket a halotti máglyákon: arapapagályok, búbos bankák, drongók és keselyűk keringenek a Gangesz partján. A máglyaégetők apái és nagyapái is ekképpen éltek. Számukra természetes, hogy a Gangesz partjához viszik a betegeket, vizébe merítik a haldoklókat, gondjaira bízzák a holtak hamvait, sok helyen a holttesteket is. Őszintén gondolják, hogy a Gangesz mossza majd el minden bűnüket.

A Gangesz ragyogó vize a Himalája „tehénszáj” jégbarlangjából bújik ki a napfényre. Sebesen fodrozódik fenyőfák, indiai cédrusok és skarlátvörös rododendronok mellett, útját a Bengál-öböl hatalmas deltájában fejezi be.

A Gangesz a Tejút folytatása, közvetlenül a Paradicsomból áramlik, s tisztulás istennőjének, a fürge járású Gangának megtestesülője. Éjszakánként Ganga ringatja álomba hálócsónakjukban azokat, akik a Gangesz vizén sikló járműveken élnek, a benáreszi partoknál.

Indiában elevenen élnek a hagyományok. A legenda szerint: Szágara király hatvanezer fiát veszítette el. Gőgös viselkedésük büntetése volt, hogy egy bölcs ember haragos pillantásától elhamvadtak. Vétküik miatt Bhagírata király a Himaláján vezekelt, s Siva meghallván fohását leküldte Gangát a földre. Siva a hajába rejtette Gangát, aki Siva hajfürtjein keresztül megtisztíthatta Szágara fiainak hamvait, akik végül a Paradicsomba jutottak.

Azóta India legszentebb folyójának neve a Himalájából eredő kezdeti szakaszánál: Bhagírata, s a megtisztító erőt senki kétségbe nem vonja.

HALEAKALA, A NAP HÁZA

(Hawaii)

Kilométeres távolságokban mintha a Hold felszíne tárulna a szemünk elé: csíkokban fekete lávafolyamok bíbor, vöröses-barna, téglavörös és hamuszürke felületekben borítják a kőfelszínt, a kráterfeneket por és hamu tölti meg, a halmok,ombok háromszáz méter magasságot is eléri.

Haleakala, Hawaii Maui szigetének felhőkig emelkedő óriási krátere, amelynek látványát Jack London így írta le: „Haleakala olyan szépséget közvetít az emberi léleknek, amelyet semmi más nem nyújthat helyette.” Mark Twain évtizedekkel Jack London előtt járt Maui szigetén, hogy megfigyelje a napfelkelést. Szürkületkor értek a csúcsra, s amikor a felkelő naptól vöröslőn izzani kezdtek a fellegek, Mark Twain úgy érezte: „Sohasem láttam magasztosabb képet, és azt gondolom, hogy emléke örökre velem marad.”

Haleakala negyvenkilenc négyzetkilométer alapterületű kráter, a vulkán még nem aludt ki, de kétszáz éve nem tört ki. A napjainkban nemzeti parkként védett Haleakala megpillantásának élményét ugyancsak Mark Twaintől idézhetjük: „Egyre nagyobb melegség öntötte el a látóhatárt, hamarosan fölbukkant a nap, és kinézett a felhősivatag fölött, vörös csíkokat, piruló hullámsapkákat vetve redőire.”

Hawai második legnagyobb szigetén, Maui földjén a tengerszint felett háromezer méter magasságig emelkedő tűzhányókrátert a világ távoli pontjairól is fölkeresik, a kalandokat kedvelő hegymászók, turisták a csúcshoz vezető, békésen kanyargó úton eukaliptuszligetek és zöldellő rétek között mennek fölfelé. A csúcshoz érve meglepetés várja őket: mély kráter fogadja őket hegytető helyett. A meredek lejtőkön szemet gyönyörködtető táj terül el előttük. Ezüstkard növények magasodnak, s ezek a különös növények csak itt láthatók a világon.

Az ezüstkard éveken át nő, majd vöröslő virágoktól roskadozó magas szárat növeszt három méter magasságig. Hangyászsün tüskéihez hasonlítható, ezüstoffényben csillogó hegyes levélkoszorút növeszt az ezüstkard, amelyet védetté nyilvánítottak.

A Haleakala a hawaii néphagyomány szerint megkülönböztetett hely, ahová hosszú időn át engesztelő ajándékként levelekbe csomagolt ételt vittek a kráterbe. A polinézek nyelvén a Haleakala azt jelenti: a Nap háza. A mitológiai történet a csavaros eszű Maui istenhez kapcsolódik. Az idők kezdetén a szigeten csak néhány órára kelt fel a nap, átsuhant az égen, és már tért is nyugovóra. Maui anyja, Hina meg sem tudta szári-tani fakéregből készült szőnyegét, amelynek a neve szerte Óceániában: tapa.

Maui úgy döntött, hogy véget vet az egésznek, s a napot móresre tanítja. Kötelet font erős kókuszrostból, felkapaszkodott a Haleakala kráteréhez, és várt. Amikor a nap sugarai a kráter fölé emelkedtek, Maui minden erejét összeszedve megfogta és lekötötte a napot, s csak akkor engedte szabadon, amikor a nap ígéretet tett arra, hogy napi útját az égen sokkal lassabban fogja megtenni. A kráter nyugati oldala a Vörös Hegy, ahol a korai órákban még a felhők kavarognak, s a kráter vulkáni salakkúpjai fölé fátyolt borítanak.

Miután felszárad a köd, elindulhatunk a kráterfenékre. Negyvennyolc kilométer hosszú ösvény fut a kráter alján, ahol pihenőhelyül szolgáló kis kunyhókat találunk.

Isabelle Bird brit utazó 1873-ban magát az Édent látta volna meg? Ezt jegyezte fel ugyanis: „Vajon közelebb voltunk-e Istenhez, mert az emberektől és jelentéktelen dolgaiktól igen csak eltávolodtunk?”

A Haleakala-kráter azóta is méltóságteljesen magasodik a felhők fölé.

SHENANDOAH-VÖLGY, A CSILLAGOK LÁNYA

(Virginia)

Az amerikai indiánok nevezték a Csillagok Lányának a Shenandoah folyót, amely nem sorolható a világ nagy folyói közé. Völgye, amelyen a víz utat tört magának: „Ugyanolyan termékeny, mint az Ígéret földje, és messze fölülmúlja annak szépségét”, írta Irving Washington, s a völgy kivételes szépségét látva fogadjuk el véleményét, annak ellenére, hogy az Ígéret földjét ő maga sem látta.

Az Éden nyomában indított expedíciónk világhírű úti célokat jelölt ki, s ha itt körütekintünk a szinte eredettől fogva fennálló nyugalmat árasztó völgyben, ahol legelők, gyümölcsöskertek puha szőnyegként borítják be a felszínt: nem is vakmerő képzettársítás, hogy Ádám és Éva paradicsomi édenébe érkeztünk. Nyugat-Virginiában valójában két folyó találkozik: a Shenandoah és a Potomac, a két folyó egyesülésének látványa valamelyik közeli magaslatról elragadtató látvány: „érdemes átkelni ezért az Atlanti-óceánon”, jegyezte meg Thomas Jefferson, amikor letekintve nézte, hogy a két folyó sodró ereje áttör a Kék-hegység széthasított sziklái között, s habféhér zuhatagokban egybeolvad. A közeli Front Royal várostól délre elterülő területek túlzás nélkül nevezhetők paradicsomi szépségűnek.

A Shenandoah nemzeti park az egyik legnépszerűbb kirándulóhely Virginiában és Washington közelében.

Több tucat kilátóhelyet létesítettek, a százhatvan kilométer hosszan kanyargó út számos pontjáról csodálatos kilátás nyílik a virginiai Piedmont lankáira, a másik oldalon a Shenandoah festői völgyére és a mögötte húzódó hegláncokra. Sétautak, hegymászó ösvények indulnak számos pihenőhelyről, s turistaútvonalat is kijelöltek. A park északi bejáratánál épült turista-központban kiállítások, előadások, bemutatók várják az érdek-

lődőket, a kilátóhelyeken táblák irányítják a kirándulókat a kempingek, motelek felé. A Hogback-kilátó magaslatáról a Shenandoah folyó tizenegy kanyarulatát is meg lehet számolni. A Mária szikla előtt van a hegyvonulatot átszelő egyik fontos átjáró, a Thornton Gap, közelében Luray városka cseppkőbarlangjaiban működik a „cseppkőorgona”.

Különböző vastagságú és nagyságú cseppkőoszlopok gumikalapáccsal megütve dalokat megszólaltató hangszerré változnak.

A Kék hegy kanyarutai között helyreállított és ma is működő vízimalmot találunk, amely most is őröl búza- és kukoricaszemeket, a malom körül régi műhelyeket rendeztek be: olajütőt, kovácműhelyt. Fehér telepések a XVIII. század elején érkeztek a térségbe, ahol addig csak tuszkaróra és sauni indiánok éltek a völgyfenék mentén. Skót, ír, pennsylvaniai német csoportok költöztek ide.

A németek szorgalmas földművesek voltak, s kezük nyomán felvirágzott a mezőgazdaság ezen a termékeny földön. Kukoricaföldek, gyümölcsöskertek hoztak bő termést, „kenyérkosárnak” is nevezték később a polgárháborúban a völgyet. A polgárháború alatt felégették a termést, a magtárakat, a farmokat, a malmokat, a lakhelyeket, kegyetlen pusztítást végeztek a völgyben, mely pusztasággá változott. A túlélők úgy érezték, hogy a völgy sohasem tér majd magához.

A Csillagok Lánya, a Shenandoah mint gyógyító forrás begyógyította a háború okozta sebeket, s az emberi kéz munkája újra paradicsomi környezetet teremthetett. S ahogy a zöld látkák sima pázsitján sétálgatunk, meg is fogalmazhatjuk, hogy amit az ember el tud pusztítani, azt el is pusztítja. S ha felépítheti: fel is építi.

AZ ISTENEK LAKÓHELYE

(Himalája)

A világ legmagasabb csúcsa a Mount Everest, a Csomolungma, azaz „A mennybolt csúcsa” az indiaiak nyelvén. A tibetiekén viszont azt jelenti: „A föld anyaistennője”. Nyolcezer-nyolcszáznegyvennyolc méterre emelkedik. Edmund Hillary és Tenzing Norgay mászta meg először 1953-ban.

Lehetséges azonban, hogy előttük mások is elérték a csúcst, de eltűntek a hóval borította hegyek között, ahol a hitélet, a vallás jelei mindenütt fellelhetők: imázslók lengenek a dermesztően hideg szélben. Hindu közmondás szerint itt „a havasok látványa eltörli a világ bűneit”. Maga a Himalája hegység, szanszkrit nevén „az istenek lakóhelye 2400 km a Brahmaputra és az Indus folyó között. Az Annaputra hegylánc egy istennőről kapta a nevét, és ez a hinduk és a buddhisták hegy iránti mély tiszteletét mutatja. A Himalája hegyei, égbe tornyosuló ormai: Everest, a Nanga Parbat és a Kancsendzönga képezték a nagy akadályt a Selyemút mentén fekvő mesés gazdagságú városok – Szamarkand és Buhara, Kasgár és Kotan elérése előtt.

Az Édent felidéző világ ma is olyan, amelyet nem érintett meg az emberi civilizáció, ahol magányos aszkéták élnek, legbelső részén pedig a félelmetes havasi ember, a jeti, akit a tibetiek csak hódémonnak neveznek. Lábnyomáról fényképfelvétel is készült, amely mindmáig az egyetlen bizonyíték a különös lény létezésére.

A legősibb hindu írások szerint ugyanis itt található az istenek országa. Számos indiai miniatúra örökíti meg az isteneket lakóhelyükön, a hegyek között. Gyakori téma Síva, Parvati és gyermekeik ábrázolása. Síva a hindu istenhármas, a trimurti egyik főistene, Brahma és Visnu mellett, és számos reinkarnációja, újjászületése ismert. Ismert és kedvelt Krisna alakjaként.

Egyik fia az embertestű és elefántfejű Ganesha, akit Parvati szült Sívának. Úgy mesélik, hogy Siva hosszú útról tért haza és Parvati ágyában egy fiatalembert talált. Hirtelen haragjával azonnal levágta a fejét, s csak azután tudta meg, hogy a fiatal-ember a saját gyermeke volt. Újraélesztette szeretett fiát, de már csak előző életének alakjaként tudta ezt megtenni.

Az elefántfejű Ganesha, akit szobrokon, festményeken mindig patkányon utazva ábrázolnak: népszerű alakja a hindu mitológiának és vallásnak. Maga Parvati, a „Hegy Lánya” Mahádéva néven is ismert és ő a Himalája megszemélyesítőjének, Himavának a gyermeke.

A Gangesz folyó is innen ered, a „tehénszáj”-nak nevezett kopott jégbarlangból bújik a napfényre. Megszemélyesítője a szent Ganga, akinek tisztító ereje senki máséhoz nem mérhető.

A Himaláján nemcsak Siva és hitvese lakott. Hindu és buddhista mítosz (hagyomány) ősidőktől regéli, hogy a föld középpontjában áll a Meru-hegy.

Körülötte forognak a csillagok, a nap és a hold. S itt élt Kubera, a jaksák királya, aki a gazdagság istene volt. A föld kincseinek ura volt, felügyelte a föld termékenységét, a felszín alatti fémeket a természetfölötti lényeknek tartott alattvalóival, a jaksákkal közösen.

A védák (korai hindu) panteonjának főistene Indra is e hegybéli mennyország lakója volt.

Felmerülhet a kérdés, hogy a sport kedvelői, akik fáradságot nem kímélve emberfeletti erőfeszítések árán másszák meg e hegyeket érzik-e a hinduk és a buddhisták helyhez kötődő hódolatát? Joe Simpson brit hegymászó följegyzései szerint igen. „Végtelen kék égboltról sütött le a nap, és a havas csúcsok sokasága élesen rajzolódott ki a kristálytisza levegőben... A tökéletes szépségű égbe szárnyalással az érintetlenséget érezte.”

Az elveszett Édenből valamit tehetnének hozzá soraihoz.

A Himalája „meghódítása” nem veszélytelen: az elmúlt száz év alatt harminchat férfi halt meg a hegymászási kísérletek közben, és közöttük tizenhét tapasztalt helybéli serpa is volt.

Titkok, mesék birodalma, a hóborította hegyláncok együttese.

Mesélik, hogy egy ember rábukkant a Nanga Parbat tündéreinek palotájára, melynek kristályból épültek a falai, kertjének közepén nagy fa áll, s annak ágain gyöngyök függnék. Leszedte az ember a gyöngyöket és menekült, vissza se nézett. Igencsak megrémült, amikor látta, hogy kígyók üldözik. El is dobta a gyöngyöket, s futott, ahogy a lába bírta, és meg sem állt hazáig. Otthon azután négy napra rá meghalt. A tündérek ugyanis senkinek nem bocsátanak meg, akik kifürkészik titkaikat. Egy ősi hindu szöveg írja: „Ahogyan a nap felszívja a harmatot, úgy tűnik el minden aljasság a hó örökké tiszta otthonának megpillantásakor.” Amikor a jégbirodalom akár kristálypalotának is vélhető a szikrázó napsütésben.

A FÖLD ALATTI BARLANGOK ÉS ÜREGEK BIRODALMA

(A Wood Buffalo Nemzeti Park)

A Svájcnál nagyobb, a Wyoming Yellowstone Nemzeti Park nyolcszorosa ez az édeni sokszínű vizes pusztaság, amely Kanada első, a világ egyik leghatalmasabb vadasparkja. Kezdetben azért vált védett területté, hogy megóvják az amerikai bölényt a kihalástól. Az amerikai erdei bölény rokona a nagyobb testű síksági bölénynek. Testsúlyuk elérheti a kilencszáz kilogrammot is, gyors, éber állatok, másodpercek alatt képesek eltűnni a fák között. Magyarország alapterületének közel felével azonos alapterületű hatalmas rónaságon hatezer bölényt szám-

lálnak, a szabadon élő csorda a világon a legnagyobb, az országnyi síkságon azonban szinte észrevétlenül élnek napjaikat.

A felszíni vizekben bővelkedő nemzeti park őstermészet, ahol paradicsomi helyszínek váltogatják egymást.

Három elkülöníthető vadont is ki lehetne alakítani ezen az érintetlen vidéken. Északot, ahol a fenyvesek és rezgőnyárfák magasodnak, és gyakorta erdőtüzek pusztítanak a szélsőséges éghajlatú erdős területeken. Aztán a mocsarakkal és folyóvizekkel bőséggel elhalmozott tengerszint feletti bőtermő fennsíkot, s végül a Peace Athabasca deltatorkolatát, amely a világ legnagyobb édesvízi deltája. Mocsarak, sekély tavak, zöldellő rétek, fákkal árnyékolt legelők öltöztetik, díszítik a színek pompájában a pusztaságot.

Az amerikai fekete medvék – baribálok néven is emlegetik őket –, ahogy medvetársaiktól megszoktuk, a tél nagyobbik részét az erdők mélyén fatörzsek rejtekében alusszák végig. Ám tavasszal biztosan előbújnak: bogyókat, kis testű emlősöket, rovarokat és tojásokat keresnek táplálékkul. A mindig nagy zajt csapó darvak serege is a mocsarak vidéken tanyázik.

Itt rakják le tojásaikat, hogy azokból kecses röptű fehér tollazatú darvak keljenek ki. Életük során csak egyszer párosodnak. Szállnak, repülnek az Egyesült Államok délnyugati tájairól egészen idáig, s a négyezer kilométer megtétele után az érintetlen lápvidéken, ahol sok száz hektár élőhelyre van szüksége egy daru párnak, szétszóródnak, sás leveleiből, gyékény szárából fészket építenek. Tavasszal két nagy tojást raknak, azon harminc napon át kotlanak. Táplálékuk hal, béka és mocsári növények. Amikor eljön a tojásból való kibújás ideje, ami két napig is eltart, már eldől a darufiókák sorsa. Az elsőszülött mindig életrevalóbb, a másodikként kikelő rendszerint elpusztul. Aztán a daruszülők egyetlen tapasztalatlan „kezdővel” indulnak vissza a másfél-két hónapos repülést követelő hazaútra Wood Buffalótól Texasig.

A farkasok, hódok és bölények pedig a tél közeledtével ismét birtokukba vehetik a hóborította síkságot. Kemények erre-felé a telek. Nem ritka itt a -40 Celsius-fok! Még a nap is inkább a látóhatár mögé bújik, s csak sietve pásztázza végig világító sugaraival a végtelen táj fehérítő zugait, ahol a hódfajok tollazata is kifehéredik.

Azután a tavasz újra idecsalogatja a vízimadarak ezreit, az égi légifolyosókon hattyúk, vadludak érkeznek. Számoltak már egymilliót is. És persze szállnak a darvak. Szárnyaik vége fekete, röptük kecsessége valóságos légi parádé.

A Wood Buffalo mészkő és gipszkőzetébe a felülről szivárgó víz fokozatosan üregeket, barlangokat, mélyedéseket vájt, s azokban vízesések, folyók csordogálnak. Földalatti mélységből sós vizű források törnek a felszínre, a víz elpárolog, a talaj felszínén fennmaradó só és más ásványi anyagok fehérítő sómezőt és szemet gyönyörködtető látványt hoznak létre. A sótűrő növények élnek itt, kiválasztják a sófelesleget, s míg más élőlény elpusztulna ebben a környezetben, ők nem.

A nyár rövid ideig tart, az állatok igyekeznek is elraktározni a tél beállta előtt táplálékukat. Méltóságteljesen legelésznek itt a sötétszőrű amerikai jávorszarvasok, agancsaik fesztávolsága megközelítheti a két métert is, s igencsak feltűnő jelenségnek számítanak a Wood Buffalo dús füvezetű vízpartjain, amint a vízinövényeket legelészik.

Megjelennek a timberfarkasok is, megfuttatják az egész csordát, s a kiszemelt zsákmányt csak azután veszik üldözőbe. A jávorszarvasagancsok pedig végül ott hevernek a földön, s már nem olyan szépek, mint gazdáik fején voltak.

PARADICSOMI TÁJAK DÉL-AMERIKÁBAN

Brazília délkeleti részén húzódik az Itatiaia Nemzeti park, a nagy kiterjedésű Atlanti-őserdő értékes töredéke. Darwin ittjártakor feljegyzést is készített: „Itt láttam először a trópusi őserdőt a maga teljes, fenséges pompájában. Nem tudok megtenni száz yardot anélkül, hogy ne ragadná meg az érdeklődésemet valamely új és káprázatos élőlény.” A kora reggeli ködpárás levegőben bőgőmajmok hangversenye hallható, a sáfrányszínű tukán a lombkoronákon tarka csőrével gyümölcsöket és bogókat csipeget, az aranyszínű oroszlánmajmocsókák dús sörényükkel büszkélkednek, s adják tudtul a világnak, hogy léteznek édeni környezetek, ahol még a talaj fölé emelkedő fák törzsein és ágain is buja növényzet terem.

A felhőgomolyagok alatt zöldellő Itatiaia papagájok rikoltáisaitól hangos erdeje ezeregyszáz méter magasságban húzódik, mohák, páfrányok, orchideák, broméliafélék színpompás változatosságában. A broméliák olyan sűrűn nőnek be a legvastagabb ágakat is, hogy azok szinte összeroskadnak a teher alatt.

A bolíviai Altiplano kiterjedt sík rónaság az Andok legszelebb vonulatánál. Egyes részein füves, máshol sós mocsarakkal tarkított hideg levegőjű kopár sivatag. A környezeti viszonyok barátságtalanok, északon a Titicaca-tó környékén a kedvezőbb időjárás következtében a talaj megművelhető. Az Andok kondorkeselyűje ebben a rideg környezetben is talál élelmet magának, ahol az óriás puyak égbe törő növényzete nyújt menedéket a pusztaság élőlényeinek és gyönyörködtető látványt a szemnek. A Pantanal néven ismert ősvadon festői napfelkeltéi mocsarakat, folyókat, füves pusztákat, erdőket láttatnak, ahol a dél-amerikai vadvilág leggazdagabb paradiicsoma alakult ki Brazília, Bolívia és Paraguay területén.

Az évente több alkalommal is víz alá kerülő, a tengerszint felett csupán százötven méter magasan elterülő területen, mely

földművelésre alkalmatlan, kevesen telepedtek le. Az esős évszak során a folyók az egész pusztát elöntik, az amerikai vízidisznóknak és a Pantanal előkelő gólyafajtájának, a jabirunak ezzel bőséges táplálékot eredményezve. A növényekkel zsúfolt tavak kajmánjai sem nélkülöznek, bőséges táplálékforrásuknak köszönhetően meg is nőnek két és fél méter hosszúra.

A májustól októberig tartó száraz évszakban kevesebb eső esik, a víz apad, a vízi élet a kisebbre zsugorodott tavakba és a folyókba szorul vissza, ahol a sok halfaj közül számos pirája él. Közülük nem mindegyik ragadozó, de mindegyik a kajmánok kedvenc eledelei közé tartozik.

Óriási tengerimalacokra emlékeztető vízidisznók bátran falatoznak a kajmánok közelében, az óvatos állatok a Föld legnagyobb súlyú rágcsálói, testsúlyuk megütheti a hatvan kilogrammot is.

Fáradhatatlanul szűrik a vizeket a vízimadarak: megszámlálhatatlan nemes kócsag, gém, ibisz röpte keresztezi egymást, útirányuk sokszor a pálmaligetek, sűrű erdősávok vidéke, ahol a pálmák a nemes kócsagok, kormoránok és karvalyok fészkelő- és pihenőhelyei. E vadregényes térség hercegnője vitathatatlanul a jabiru, Pantanal fekete csőrű, piros nyakú és fehér tollú gólyája, amint nagy fesztávolságú szárnyainak méltóság-teljes mozdulataival röpdös a kajmánok fölött, s emeli ki a vízből hosszú hegyes csőrével a nagy testű krokodilfélék orra előtt a halakat. Mutatványa utánozhatatlan. Miképp a Pantanal érintetlen szépsége.

A SERENGETI

Maszájok, legelésző nyájak, gulyák, országnyi kiterjedésű füves síkságok nagytestű állatokkal a tengerszint felett ezerötszáz méterrel. Ez a Serengeti.

Afrika egyik legnagyobb vadonja, ahol még számtalan elefánt él a Serengeti Nemzeti Park sok tízezer négyzetkilométernyi védett területén. A kelet-afrikai síkságok legcsodálatosabbján a legelésző vadon élő állatok itt számtalanszor olyan tömegben vonulnak, hogy csordáik a tengernyi fűőceánt is eltakarják. A kenyai határszélen Tanzániában található Serengeti Nemzeti Parkot délről az Eyasi-tó, nyugatról a Viktória-tó, keletről magasföld határolja. A Maszáj Mara Vadrezervátum (Masai Mara Game Reserve) Kenya határán is átnyúlik. Ide zárandokolnak az afrikai vadat hajtó vadászok.

A Serengeti nyugati és északi területeit erdős szavannák borítják, itt tuskés akáciák és fűcsomók képesek a megszilárdult talaj áttörésére. A tömörre vált vulkáni hamuból kialakult talajba a fűfélék könnyen megkapaszkodnak: a fák gyökerei számára az áthatolás nehezebb feladat. Az akáciák gyökerei képesek az áttörésre, sikeresen megkapaszkodnak s árnyékot adó lombkoronájukkal méltóságteljesen őrködnek a füves pusztaságon. A délkeleti lapos sík területeken rövid fű nő, aztán északabbra haladva a fűfélék egyre magasabbak. Pihenésre, lustálkodásra helyet biztosítva az oroszlánoknak, akik a fűben kúszva a szél irányával egyezően közelítik meg áldozataikat, aztán felpattannak, és támadásba lendülnek.

A pázsitfűfélék és a közöttük termő puha szárú növények adják a több millió gnú, zebra, bivaly, gazella táplálékát, helyt adnak a természeteknek a várépítésre, itt élnek a struccok és még számtalan teremtmény az édeni területeken. A gyepek itt eltűri a legelést, a taposást: a levelek és a szárak újra és újra kihajtanak. A növekedő részek a talaj közeli alapoknál vannak, az idősebbek a csúcsokon, a növekedés pedig azokat egyre feljebb nyomja. A legelésző zebrák mindennapi kedvtelésére és táplálékuk biztosítására. A zebrák gyomra alkalmazkodott ugyanis a hosszú füvek idősebb, keményebb csúcsainak emésztéséhez. Csordáikat a gnúk követik, akik további darabot csípnek le a torzsokról, de meghagyják a legelső, legújabbban nőtt

részeket, mert a természet rendelése szerint azok a finom falatok a Thompson- és Grant-gazellák csapatai számára.

A száraz évszak közeledtével áprilisban az állatok őszi vándorlási ösztönük készítésére Serengeti északi területeire kezdenek vonulni, ahol ekkor is elegendő jó legelő akad még. A libasorban induló csordák csoportjai csapódnak egymáshoz, a gnúk végül óriási fekete oszlopsorokban vonulnak, hömpölyögnek sokszor félmilliószámokban.

Hatalmas dübörgés és porfelhő kíséri útjukat, a gyíkok és szirtiborzok rémülten keresnek menedéket. Vonulnak a zebrák és a gazellák is. Csak a bivalyok, a ritka, fehér farkú gnú és a topi maradnak régi helyükön. Rágcsálnak, amit tudnak a száraz évszakban. A hiénák a vonulás egyik haszonélvezői. Kotorékaik helyéről csoportjaik ötven kilométerre is elkalandoznak, hogy kihasználják a soha vissza nem térő vadászati alkalmat, és friss húst zsákmányoljanak. A fiatal növényevők közül kerül ki a legtöbb áldozat. A természet ebben is rendelkezett: a kecses gazellák, a gyors gepárdok, a gnúk, a hiénakutyák, a zebrák pedig az oroszlánok túlélését biztosítják. A gnúk egyes csapatai az impalák társaságában képesek egészen a Viktória-tó árteréig felmenni, ott néhány heti tartózkodás után folytatják útjukat észak felé. A Maszáj Mara dús gyepén élnek egészen az októberben beköszöntő nedves évszakig. Akkor újra útra kelnek visszafelé. Mire Európából a tél elől menekülő költöző madarak megérkeznek a Serengetibe, a csordák is visszatérnek.

A természet látványos, semmihez nem fogható randevúja ez, amikor a madarak és a nagytestű növényevők találkoznak.

Költözködnék a maszájok is. Gyorsan elkészíthető házaik favázait levelekkel borítják, sárral, trágyával betapasztják. Ez védi őket a szélről és természetek támadásaitól. S ha már nincs elegendő friss fű, szedik sátorfaikat, s évszakonként költöztetik falvaikat. Állat és ember teljes összhangban él a természettel.

LAPPFÖLD SVÉDORSZÁGBAN

Aurora boealis, azaz északi fény a sarki éjszaka eget színes, aranyló fénykötegekkel megvilágító jelenség. Látványa, hatása egyedüli természeti jelenség ebben a hideg, de zordnak nem nevezhető szépséges térségben, ahol az Európában már csak néhány menedéket találó hiúz is csak néz a távolba, a hegyvonulatok és fenyvesek fölött húzódó hullámzó fénycsíkokra.

Európa egyik legérintetlenebb területe ez az édeni táj, a Skandináv Alpok hóborította lejtőitől a Botteni-öbölhöz húzódó országnyi terület, ahol délkeletre futó gleccserek, zuhogókkal teli folyók magashegységi tundrát, ősfenyvesekkel benépesülő völgyeket, tavakat, mocsarakat, tőzeglápokat táplálnak. Elszánt utazó itt heteken át vándorolhat anélkül, hogy másik emberi lényrel találkozna.

Az utolsó, tízezer évvel ezelőtti jégkorszak alakította Svéd Lappföld három nemzeti parkja alkotja Európa félmillió hektáros legnagyobb természetvédelmi területét. A Stora Sjöfall természetvédelmi területén hegysorok veszik körül az Akkajaure-tavat, és a luc- és vörösfenyő őserdők a nagyemlősök, így a medvék és a jávorszarvasok élőhelyei. A Sarek Park nyírfaterületei a folyóvölgyek mentén húzódnak, de találunk itt közel száz, majdnem kétezer méter magasságú hegycsúcsot és legalább száz gleccsert. És tundrát a magas hegyeken. Legnagyobb kiterjedésű a Padjelanta Park, széles hegyvidéken húzódik, tavai mentén dús legelők találhatók. A Muddus Nemzeti Park Lappföld közepén a tőzeglápok és erdők birodalma, melyeknek mádjárparadicsomaiban száz faj él védelemben, de szirti sasok, vízi pockok, vidrák, vízi cickányok is élnek. Délebbre fekszik a Peljekajse Nemzeti Park, mely a tavasszal és nyáron pompázó hegyi-nyírerdők és virágok védelmét biztosítja.

Ezerkétszáz méter magasság felett már csak a zuzmó él meg, zuzmószint alatt a fűmagasságú törpefűz bokrai nőnek.

Még lejjebb a nyírerdő, aztán a tűlevelűek jelennek meg, az alsó alpi zóna növényzetét pedig a cserjés, keményebb szárú növények alkotják. Sok az áfonya és háromlevelű sás.

Hiúzok, farkasok lopakodnak az erdőkben, a hosszú sötét télen, a lápok és tavak vízi madarai között található a kis lilik, a víztaposó és az énekes hattyú. A felföldi szirtek felett sasok, gatyás ölyvek, vadászsólymok és hóbaglyok köröznek.

A lappok – vagy ahogy ők magukat nevezik: számik (sami) – a történelem előtti idők óta élnek errefelé. A tudomány mai állása szerint őseik Közép-Európa kőkorszaki vadászai voltak, és a visszahúzódó jégtakarót követték északra.

A „tavaszinyár” idején áprilisban a hófedte messzi síkságokra vándorolt rénszarvasaikat őrzik, akik a hó alól ássák ki a zuzmókat. A nyár folyamán a rénszarvasok a hegyi növényzet adta táplálékon élnek, a tehenek megszülik borjaikat. Az állatokat a lappok ezután a hegyek aljának védettebb hajlataiba hajtják vágásra, majd ősszel húsukat tartósítják, értékesítik. Ősztel idején a rénszarvasok a ligetes vidékeken legelésznek, télen a csordák mind beljebb vándorolnak a mezőkbe.

A lappok ma már nem nomád életét élő közösségek: állandó lakhelyeikről csupán a fiatal férfiak egy része jár a csordákkal. Évente egyszer összeterelik a rénszarvasokat, a családjuk jólétét képező állataikat, és a hajtók becsípésekkel jelölik meg a rénszarvasok füleit. Télen a szétszéledő csordák már keveredhetnek más családok állataival: a védjegyek azonban mindenki számára egyértelműen jelzik a tulajdonjogot.

Februárban és augusztusban tartják a lappok minden évben vásáraikat: tarka sapkáiban, köpenyekben, csizmákban jelennek meg e jeles napokon, s mint a magyarországi állatvásárokon az állattenyésztők, eladják áruikat, rénszarvasborjaikat. S megbeszélik ügyes-bajos dolgaikat.

IRIAN JAYA ÉS KRAKATAU

Indonéziában az Új-Guinea szigetének nyugati felén elterülő Irian Jaya együtt nagyobb, mint Bali és Jáva szigetei. A fél magyarországnyi felföldön áthatolhatatlan trópusi erdők, jégborította, a Mont Blancnál is magasabb hegycsúcsok, termékeny hegyoldalak találhatók, ahol még mindig emlősök új fajait fedezik fel. Sokan úgy élnek errefelé, mint őseik tették évszázadokon át. Kunyhókban laknak, eszközeik, ruházatuk egyszerű: szokásaikban és szertartásaikban a hagyományt követik.

Néhány törzs a külvilágot is elkerüli, előfordulnak még törzsi viszálykodások is. A dani emberek házaikat a hegyvidék fáiból, kúszónövényeiből, pálmaleveleiből építik. A dani és a yali törzsbéliek a völgyek nagy területeit művelik: édesburgonyát termesztenek, disznókat tartanak. Bizonyítékok támasztják alá, hogy több mint ötezer éve már kialakították gazdálkodási rendszerüket. A dani törzsbéli asszonyok kisebb és nagyobb méretű dísztököket használnak tárolóeszközként, „hát-hálójuk” egy fejfedő, amely a vállon át a háton lóg, öltözködés szolgálat, de ebben a nagy zsákban cipelik a termést, a malacot és csecsemőjüket is.

A bambusz nő a leggyorsabban az alacsonyabban fekvő területeken, ahol az érintetlenség légköre honol az éjszakánként sokszor százszázalékos nedvességtartalmú erdők mélyén.

A nedves talajból az égbe törő fák törzseit, ágait páfrány, moha és orchideák borítják. Nagy számban fordulnak elő az araukária fenyő megtermett fái, amelyeket a majmok labirintusának is neveznek. Botsáskák, a világ legnagyobbikának számító góliátlepkék, a magas fák lombkoronái alá szálló hárpia, új-guineai sasok, színes denevérpapagájok élőhelye az erdő, ahol őshonos többféle erszényes emlős: a kuskusz, az oposzum, az erdei törpekenguru és a kenguru. Utoljára 1989-ben fedeztek fel három különböző kengurut.

A hegyvidéki erdőket kazuárok és paradicsommadarak népesítik be. Utóbbiak szépséges tollazata és éneke egyedülálló a madárvilágban. A Szászország királya névre keresztelt paradicsommadár a rádió sercegéséhez hasonló hangokat hallat a mohával borított ágakon ülve.

Jáva és Szumátra között ékszerként terül el az Indiai-óceán vizein egy négytagú kis szigetcsoport. Kettő alacsonyabban fekszik, a harmadik nyolcszáz méter magasba tör, a legkisebb negyedik sötét és sziklás, közepén kúp alakú domb, s csúcsának mélyéből vékony füstcsík gomolyog a felhők felé. Ez a füst is jelzi, hogy itt nem mindig lehetett nyugalom: Krakatau vulkanikus maradványai alkotta földdarabokon, szigeteken. 1883-ban itt zajlottak le a világ máig ismert legfélelmetesebb robbanásai.

A földöntúli kitörések olyan erőt fejtettek ki, hogy a szigetvilág arculatát is megváltoztatták. Május végétől augusztusig tartottak a robbanások, a füstfelhők sokszor tizenegy kilométer magasságig emelkedtek. Gőz és hamu kitörő erővel áramlott. A robbanásokat Jáván is hallották. Aztán egy május végi reggelen egy óriási robbanás tört fel a mélyből, energiáját a Hirosimára ledobott atombomba kétezerszeresénél is nagyobbra becsülték. Az elemi erejű robbanás hangját négyezer-nyolcszáz kilométer távolságból lehetett hallani, a rezgéshullámokat pedig a világ minden részén észlelték. A fősziget kétharmada egyszerűen eltűnt. Két napra sötétség borult a környékre, mert a füstfelhők nyolcvan kilométer magasra szétterjedtek.

Cunamik, szökőár-hullámok pusztítottak a tengerszoros mindkét partján, végigsöpörtek a Jávai-tengeren, falvak, városok semmisültek meg. Több tízezer ember lelte halálát. Hónapokig tartó hamueső keserítette még az emberek életét, a szigetdarabokat a víz nyelte el vagy sodorta távoli partok felé. Az összes növény és állat elpusztult, de a közeli Szumátra és Jáva őserdőiből a megújuló élet néhány éven belül visszatért. Őser-

dei vegetációban ma már óriáskígyók, varánuszok, gekkók, patkányok, gyümölcssevő denevérek tanyáznak.

A természet édeni viszonyokat varázsolt. A vulkán kitörései azonban nem szűntek meg.

A GALÁPAGOS-SZIGETEK

Ahol Darwin evolúcióelméletéhez gyűjtött anyagot

A Galápagos-szigetek állatvilága vonzza elsősorban a látogatókat a világ e távoli pontjára. A spanyol galapago szó a teknősök földjét jelenti. A kivételesen szép állat a jelképe az Ecuador fennhatósága alá tartozó Galápagosi Nemzeti Parknak, ahol számos állatfaj található. Közülük néhánynak a jégkorszak óta változatlan a külsejük, mások pedig alkalmazkodtak a helyi körülményekhez.

A szigetvilág elszigeteltségének köszönhetően a madárvilág közel fele osztályán belül állandó, helyi jellegű. Endemikus, ahogy tudós nyelven nevezik. Ugyancsak különlegesnek számítanak a hüllők, a tengeri teknősök kivételével. Dél-Amerikából származónak tartják azt a páratlannak mondható növény- és állatvilágot, amely a Galápagos-szigeteken kialakult. A tenger és a levegő áramlatai hozhatták a magvakat, a madarak iderepültek, a déli-sarki állatvilág egyedeit, köztük a pingvineket pedig a Humbold-áramlat sodorta melegebb vizek felé, ahol hosszú idő folyamán alkalmazkodtak a megváltozott körülményekhez.

Galápagos kétezer kilométerre délre fekszik Salvadortól és ezerhatszáz kilométerre dél-nyugatra Panamától. Az Egyenlítő éppen a Farkas-vulkán vonulatát metszi, a szigetvilág közel kétezer méteres magasságú hegységét. Öt nagy sziget – körülbelül ötszáz négyzetkilométer feletti, nyolc közép nagyságú –

14 500 négyzetkilométer alapterületű – és számos kisebb sziget alkotja Galápagos szigetvilágát. A Darwin-sziget és az Espanola-sziget közötti távolság háromszázötven kilométer, a szigetvilág bejárásához ebből is következtethetően legalább két hét szükséges. A huszonegy önálló nevet viselő sziget közül mindössze hét lakott. A legtöbbben San Cristobal szigetén élnek, de ott is csupán kétezren.

A lakosok számánál sokkal nagyobb a teknősöké: Santa Cruz és Isabela szigeteit kell azoknak meglátogatniuk, akik tanulmányozni akarják ezeket a szép példányokat. Mindkét szigeten ezrével élnek. Iguánákat Santa Fe, Santa Cruz, Seymour, Isabela és Fernandina szigetének szikláin tekinthetünk meg, a forró és száraz partokon. A szigetek belsejében a klíma sokkal párásabb. Júniustól decemberig tart a hideg évszak, melynek során a Humbold-áramlat dél-keletről hideget hoz, és keveredik a meleg trópusi levegővel. Felhők takarják el ilyenkor a fókák birodalmát is, Genovesa szigetétől Pintáig. Garua a neve a felhős égből ömlő esőzuhatagoknak, melyek a magasabban fekvő területekre jellemző. Januártól májusig tart a meleg évszak, a látogatásra legalkalmasabb néhány hónap, amikor a tenger is meleg, úszásra alkalmas és nem erőteljesek a hullámok. A víz hőmérséklete ezekben a hónapokban sosem csökken 25 Celsius-fok alá.

Charles Darwin a Beagle fedélzetén 1835-ben érkezett a térségbe, harmincöt napot töltött el itt és megfigyeléseket végzett. Négy évvel később tette közzé *A fajok eredete* című munkáját, amelyben tizenhárom pintyfaj leírását közli, melyek mindegyike alkalmazkodott táplálékának megszerzéséhez. Leírta, hogy az általa látott erdei fakopáncs itt kaktusz tüskéjét használva szedi ki a rovarokat, hernyókat, kukacokat üregekből, hasadékokból, s ez az egyetlen szerszámot használó madár a világon. Következtetése volt, hogy az elszigeteltség és az új feltételek hozzájárultak a gyors evolúcióhoz. A kormoránok közül az eltérés példájaként említi a világon itt élő legnagyobb

kormoránfaját, melynek itt nem volt természetes ellenfele. E helyzetből adódóan fokozatosan elkényelmesedett, repülési képességét és ügyességét elveszítette. Kényelmét és nyugalmát a víz alatti búvárkodásban találta meg.

A Galápagos-szigeteket olyan hüllők uralják, melyek a dino-szauruszok kihalása előtti időszakot jelzik. Az óriás teknős egy faja él az Indiai-óceánban, tizenegy faj figyelhető meg Galápagos szigetvilágában. A méteres nagyságot is elérő kagylón élő állat a kétszázharminc kilogrammot is elérheti, és kétszáz éves kort megér. Nedves területen, ahol dús növényzet alakul ki, sok a kagyló és kupacokban található a partokon, mint Santa Cruz szigetén. Az óriásteknősnek könnyű tehát táplálékát megszerezni, ám a szárazabb területeken szegényesebb az élet, s a körülményhez az állat úgy alkalmazkodott, hogy a lassan kifejlődő hosszabb nyakával és lábaival a homokból ássa ki a napi betevőjét biztosító kagylómennyiséget.

Darwin az alkalmazkodóképességben látta az evolúció útját, itt ebben az érintetlen szigetvilágban, mely területileg Ecuador huszadik tartománya. Santa Cruz szigetén található a Baltra repülőtér, ahová Ecuadorból hetente ötször érkezik gép. Háromhetenként pedig utasszállító hajó. A költségek magasak, a látvány azonban semmihez sem hasonlítható.

Az érintetlen természet itt is, másutt is lenyűgözi az embert. Úgy tartják Óceániában: amíg teknősök élnek, él a tenger, s akkor élni fog az univerzum is.

TARTALOM

I. INDIA ÉS MÁS VILÁGOK		A szennybe fulladó tenger ..	50
India	7	A korallok szorításában	52
1. Ó, Uram, Ganesa, tereld fölénk a monszunfelhőket! ..	7	Találkozás Cousteau-val ...	54
2. Az életcélok hármas serege	11	Lélegző világcsodák	55
3. Máglyák a hamvasztólépcsőkön .	12	II. AZ ÉDEN NYOMÁBAN	
4. A Teremtő és a pokol	14	Ami az Édenből megmaradt	61
5. A karma	17	Ökológiai csoda	62
6. A legszebb nő az őzszemű	19	A világ tiszteletet parancsoló középe	65
7. India Velencéje és az istenek	22	Egyiptom erőforrása	68
8. A kasztok	24	Páratlan természeti csoda ...	70
9. Az aranyváros és a sivatag	26	Fudzsi, a szent orom	72
10. A szanszkrit	27	Holdbéli táj a Földön	74
11. A Himalája	30	A hindu szent folyó	76
12. A nirvána	32	Haleakala, a Nap háza	78
Prágai hétvége	36	Shenandoah-völgy, a Csillagok Lánya	80
Anglománia	39	Az istenek lakóhelye	82
Éjszakák Velencében	42	A föld alatti barlangok és üregek birodalma	84
Párizsi csavargások	45	Paradicsomi tájak Dél-Amerikában	87
Marco Polo nyomában	48	A Serengeti	88
		Lappföld Svédországban ...	91
		Irian Jaya és Krakatau	93
		A Galápagos-szigetek	95